

SLÁVA A PÁD SENTIMENTÁLNÍHO MARXISTY : ALEXANDER DUBČEK

Pavel Tigrid (Paříž)

Karafiáty, růže, konvalinky, tulipány i větvičky voňavého šefíku letí
vzduchem k tribuně... Máj našeho nového života...

Rudé právo, 2. května 1968

Nelze hlásat socialismus a obdařovat jej nejrůznějšími básnickými přívlastky...

Rudé právo, 7. června 1969

Bylo to krásné! Bylo to nádherné! Dnes se to čte jako pohádka z exotických krajin a slzy vstupují do očí maminkám i dětem i otrlým otcům-pamětníkům. Máj našeho nového života... máj 1968 : neboť „letos jinak než jindy“, jásal ústřední list Komunistické strany Československa; jinak než jindy, kdy nás ná Václavák stráničtí byrokrati honili a sháněli, kde jsou ty časy, ty jsou v nenávratnu! „Dnes se mi jde jako nikdy“, vyznal se soudruh Hartman z lokomotivky ČKD Sokolovo reportérovi — a soudruh Hartman věděl, o čem mluví : od roku 1945 nevynechal ani jeden máj v průvodu KSČ, pětadvacet prvomájových průvodů, ale „tohle tady ještě nebylo, páni. Tady jsme dřív klusali! Kdepak dnes, jiný, ale úplně jiný („Poprvé dobrovolně!“, hlásal veliký nápis) byl tenhle první máj 1968 :

Zmizela dlouho připravovaná paráda dřívějších oslav, zato je více spontánnosti, dobré nálady, vtipnosti májových ozdob a nápisů... Po dlouhé době stojí v čele májových manifestantů účastníci odboje — na 400 legionářů, interbrigadistů, zahraničních vojáků ze všech světových front, partyzáni, bývalí političtí vězni, účastníci Pražského povstání. Vyšňoření a v uniformách, které snad dvacet let ležely jen ve skříních... Bez škatulkování, bok po boku. Dnes ještě více všichni oceňujeme, že neohroženě bojovali za naši svobodu, že obětavě bránili rodnou zem [...] Společně... v průvodu členové nového Klubu angažovaných nestraníků, pak ještě junáci, krojovaná skupina baráčníků [...] Pražské májové manifestaci počasí celkem přálo. Ale dnes spíše rozhodovalo dobré počasí politické, svěží jaro našeho nového politického a veřejného života, svěží doušky demokratické svobody¹.

A na hlavní tribuně hrdina dne, vítěz nad Novotným a temnými silami minulosti, usměvavá, dobrácká, chvílemi vši tou slávou až dětinsky udivená mladistvá tvář muže, který chtěl socialismu vtisknout lidskou podobu : Alexander Dubček, Saša, náš Dubček, jemůž mladí provolávali : „VŠECHEN UM A CELÉ SRDCE DUBČEKOVĚ POLITICE!“ A Šaňo, Saša, čo urobí? Z ruky si vytvoří trubku,

¹ *Rudé právo*, 2. května 1968.

aby ho bylo lépe slyšet a křičí : „AŤ ŽIJE MLÁDEŽ!“ A ta zas, už po stopadesáté : „VŠECHEN UM A CELÉ SRDCE DUBČEKOVĚ POLITICE!“ Hlas z lidu : „NENECHTE TO ZAMRZNOUT!“ A Šaňo : „JAK BYCHOM MOHLI, KDYŽ S NÁMI STÁLE HÝBÁTE!“ A když davy pozdravují Svobodu, Dubček dodává : „AŤ ŽIJE SVOBODA S VELKÝM I MALÝM ES!“ Na tribuně je Kriegel a Smrkovský a ekonom Šik (jehož studenti vyzývají, aby byl šikovný), a Zátopek v plukovnické uniformě pozdravuje zuřivě transparent, který hlásá : „Opozice nikdy více nesmí patřit do věznice!“ A také : „Síla strany není v moci, ale v pravdě!“

Soudruh Husák to všechno jako obvykle bystře vystihl o rok později : „Ve vedení KSČ po lednu 1968... převládá naivita a politický romantismus.“²

Byl Alexander Dubček tvůrcem a ideologem tohoto romantismu, jeho představitelem či jen jeho symbolem? Společenský proces, který tak rychle a dramaticky probíhal ve 200 dnech Dubčkovy éry, je příliš složitý, než aby bylo možno už dnes s naprostou přesností na tuto otázku odpovědět. Zdá se však, že shodou rozmanitých okolností Alexander Dubček byl symbolem „nového Československa“, hlavním hrdinou „československého snu“ — asi tak, jako John F. Kennedy byl symbolem „nové Ameriky“ a hrdinou „amerického snu“. Oba protagonisté — tak rozdílní, jak si lze jen představit — personifikovali každý svým způsobem tužby a naděje velké části svého lidu; oba slíbili, že politické systémy, jímž předsedali, natrvalo osvobodí od jejich nejkřiklavějších, krutých, diskriminačních, nedemokratických extrémů; oba byli poměrně mladí, oba pohlední, a oba vnesli do politiky nový, pružnější styl politické práce, který nadchnul mladé a pohnul žlučí zkostnatělým byrokratům. A konečně je jistá paralela i v tom, že sen Kennedyho (a jeho bratra) se rozplynul v kouři výstřelů dvou osamělých, poblouznilých fanatiků; sen Alexandra Dubčeka byl patnáct měsíců škrcen a nakonec uškrcen a rozšlapán kolektivním úsilím zfašizovaných fanatiků moci.

Víra, jež hory nepřenesla

Souhra náhod, politických i osobních, jakož i jisté přednosti a vady tohoto slovenského selfmade-mana předurčily Dubčeka k roli, na niž od počátku nestačil, ale kterou až do konce sehrál způsobem, zaručujícím mu čestné místo v poválečných análech světa a nesporné, i když trochu rozpačité sympatie té jeho části, jíž věc svobody není lhostejná.

Zaznamenali jsme už na stránkách tohoto časopisu³, jak vlastně proti své vůli se Dubček stal nástupcem Antonína Novotného ve funkci prvního tajemníka KSČ; jak mlhavé byly jeho představy o „nové vlně“, kterou představoval a jejíž reformy tužby měl uskutečnit; jak mu trvalo tři měsíce, než tyto tužby rozmělnil v „akční program“; jak v průběhu rychle houstnoucí krize, jež měla

² V projevu na mezinárodní poradě komunistických stran v Moskvě 11. června 1969.

³ „Československé jaro 1968“ a „S Rusy jednat...“ : *Svědectví* č. 34/35/36, zima 1969.

jasně mocenský ráz, dojemně operoval argumenty, fakty, „pravdou“, ačkoli bylo jasné, že Moskvě na důkazu pravdy vůbec nezáleží. Poukázali jsme také na nemožnost úkolu, který si Dubček a druzí dali: demokratizovat totalitní, policejní režim tak, aby jeho *struktura* zůstala co možná nezměněna; liberalizovat diktaturu privilegované, svou mentalitou fašistické (a tedy antiliberální, arbitrární) byrokracie prostou výměnou, případně rozšířením a omlazením kádru; a — *last but not least* — prosazovat politiku „proletářského internacionalismu“ a rovnosti všech v rámci systému a smluv, v němž proletariát byl trpným předmětem manipulace a internacionalismus záminkou k agresi.

Není třeba se domnívat, že toto vše Alexander Dubček nevěděl nebo netušil, či že jeho spolupracovníci ho na tuto vražednou dialektiku neupozorňovali. Je o tom ostatně nemálo důkazů v podobě svědectví těch nekomunistů, s nimiž první tajemník důvěrně rozmlouval v době plného rozkvětu pražského jara a před poradami v Čierné, a jejichž jména není dnes vhodné uvádět. Ale zde už sehrály svou roli jisté osobní vlastnosti Dubčkovy, jeho omezený rozhled a výhled, daný výchovou ve stranických školách a celoživotní prací ve stranickém aparátu, a především jeho nelíčená a doslova nezlomná víra v komunismus. Ve společnosti cyniků a oportunistů, taktiků a třítin větrem se klátících, pochybovačů a váhavců, Alexander Dubček byl mužem *věřícím*: věřil i tehdy, ne-li ještě víc, když ho 21. srpna vezli jako lidský balík vstříc nejistému osudu, když mu nadávali „kontrarevolucionářů“, když mu dali do mikrofonu čist vlastní ortel. Trpěl, poněvadž se mu vyčítalo právě to, čeho nikdy nebyl schopen: zrady na komunismu. Marxismus-leninismus byl pro něho všeobjímajícím učením, nejprogresivnější naukou na světě; komunismus („socialismus“) nejvyspělejší, nejspravedlivější formou společenského uspořádání, nebeskou hudbou lidské budoucnosti. A jestliže ve jménu tohoto učení, ve jménu komunismu, došlo k nelidskostem, justičním vraždám, genocidě, nesvobodě, pak to bylo *právě proto*, že čistá hvězda komunismu přestala být ukazatelem, že se odbočilo, že se zradily ideály a principy hnutí, byly opuštěny a znetvořeny k nepoznání! Tak se to učil, tak také věřil Alexander Dubček. A jestliže krásný, lesklý, ocelový stroj komunismu se porouchal a začal kolem sebe nepřítelně mlátit, pak to bylo proto, že necitlivé ruce (a nepříznivé okolnosti vnější) v něm porouchaly drátky, přepálily je nebo špatně napojily: je pouze třeba všechno zase dát na správné místo, drátky znovu dobře spojit — a on, Alexander Dubček se hlásí, hrdě a otevřeně, do řad těchto jemných mechaniků, moderních, oddaných, k budoucnosti obrácených!

K této nezdolné víře se logicky pojila základní osobní vlastnost tohoto syna rovněž idealisticky laděného slovenského komunisty — nezdolný optimismus. Jeden z jeho spolupracovníků dosvědčuje:

Bylo to až neuvěřitelné a zároveň dojemné. Byly chvíle — v Moskvě, v Čierné, v Praze — kdy sovětští „přátelé“ ponížili Dubčeka lidsky, jako komunistu, jako Slováka, kdy ho opravdu poplivali, zašlapali do bláta a ještě si o něho otřeli boty. Nám z toho bylo fyzicky špatně; tohle je konec, říkali jsme si. Jdem od toho. Ne Dubček: po prvním otřesu se rychle vzchopil, začal oddělovat urážky od toho, co se opravdu závažného řeklo,

čím se vyhrožovalo a co se dohodlo : za chvíli už prohlásil, že přece jen je „jistý prostor“ k dalšímu jednání, k dalšímu manévrování — a ten „priestor“ odhadoval a uvažoval, jak by se dal „rozšířit“ — a hned na tom začal pracovat. Červoněnkovi dovedl hodinu i déle říkat „ne“; pak se třeba i zhroutil, byl strašlivě unaven, dokonce i na chvíli propadl pocitu marnosti, ale opravdu jen na chvíli.

Dubčekova dobromyslnost, někdy i prostomyslnost, je dobře známa. Jeho důvěřivost byla tak bezelstná, že mátl a odhodlané odpůrce. Dubček, každým coulem Slovák, do ledna 1968 prakticky výlučně obeznámený se slovenskými otázkami, měl rád lidi, partu, kamarády, měl vcelku šťastný rodinný život, syny-dobré kluky, rád si zasportoval (fotografie z plovárny, jak provádí bezvadnou „šipku“ prošla světem), privileje „nové třídy“ ho nelákaly (na rozdíl třeba od Lenárta, který se zamotal s Novotným, jenž mu půjčil 100.000 korun na stavbu luxusní vily), osobních nároků neměl.

Oddanost myšlence, naivita, bezelstnost, optimismus, vytrvalost, osobní skromnost-to byly vlastnosti, jež samostatně i dohromady nemusely nutně ohrozit neodolatelný vzestup Alexandra Dubčeka. Byla tu ovšem další vlastnost, jež ho ohrozit mohla: váhavost, nerozhodnost — v politice se tomu říká slabost. V situaci, v níž se Dubček dostal k moci, a jak se pak uvnitř země i v poměru k Moskvě vyvíjela, to byla závada vážná. V pohřebních řečech na dubnovém zasedání ÚV, na němž Dubček podal demisi, se potvrdilo, že to byla závada smrtelná. V předsednictvu, v sekretariátě, v ústředním výboru se od počátku vědělo : Dubček je „váhavý střelec“, „naivka“, „zpomalený Jánošík“, „dobrák, který nic nechce rozhodnout“. Už v lednu 1968 bystrý soudruh Hendrych řekl : „Dubček je čestný člověk, ale nerozhodný“. Postačí si přechíst improvizovanou děkovnou řeč, kterou čerstvě zvolený první tajemník KSČ pronesl v ústředním výboru 5. ledna 1968⁴ (a srovnat ji s nástupním projevem, ovšem předem pečlivě připraveným, Gustava Husáka ze 17. dubna 1969), aby byla zřejmá váhavá, romantická tvář Saši Dubčeka.

Buďte s námi... ale jak?

První tři měsíce Dubčkovy éry se opravdu vyznačovaly nejistotou o tom, co nové stranické vedení vlastně chce a co bude dělat, zda snad jde jen o změnu ve stranických špičkách (jak to tvrdily staré, Novotným odchované kádry, které všechny — až na jednu, dvě výjimky — zůstávaly ve svých vysokých stranických a státních funkcích), nebo opravdu o novou politiku. Zdálo se, že to neví ani Dubček. Ve stranickém aparátu převládala bezradnost a vyčkávání. Dubček úřadoval na sekretariátě sice i šestnáct hodin denně, ale obvykle jen poslouchal co mu soudruzi z aparátu povídali; pro všechny měl vlídné slovo, úsměv a ujištění, že první tajemník ÚV je jenom jeden z rovných a že společně všichni „pozvedneme úroveň stranické práce“.

⁴ *Svědectví* č. 34/35/36, zima 1969, str. 173.

Tak se stalo, že *ve straně* „pražské jaro“ mělo pomalý start. Stranické kádry žily buď v přesvědčení, že se nic nestalo kromě patrně už asi nezbytné změny ve vedení, nebo prostě v lhostejnosti („soudruzi nahoře si vyměnili role — co má být, všechno zůstane při starém“). Zároveň se však rychle rozbíhala politická rozprava na stránkách kulturních časopisů, a poté v tisku vůbec, v rozhlase a v televizi: uvažovalo se o KSČ, její minulosti a budoucnosti, o rozdílu mezi „demokratizací“ a demokracií, byla tu otevřená otázka Slovenska, problémy ekonomie, kultury, zákonnosti, postavení strany ve státě. A první tajemník mlčel. Zároveň si zřejmě uvědomoval, že tato bezprogramovost „vytváří vakuum, které ztěžuje politickou práci“ (Dubček na projevu v Brně 16. března 1968). To si uvědomoval i Smrkovský, který už v únoru (ač tehdy ještě jen jako řadový člen ústředního výboru) tvrdil, že je nezbytné oddělit pravomoc strany od pravomoci vlády, že v KSČ je nutno posílit vliv ústředního výboru a zcela radikálně změnit dosavadní politiku informací: lid musí být pravdivě a soustavně informován o všem, co se v zemi děje.

Dubčekovo kunktátorství bylo osudné. Zatím co první tajemník mluvil mlhavě o problémech domácí i zahraniční politiky, veřejná, obecná rozprava o týchž problémech měla už tehdy obrovský náskok. Tak např. na únorovém sjezdu zemědělských družstev Dubček hovořil v generalitách o „spolupráci všech společenských vrstev a tříd“ a v mezinárodní části své řeči opakoval všechno, co po léta papouškoval Novotný. Ale *v téže době* člen jihomoravského krajského výboru strany Šabata už veřejně kritizoval poučku o „vedoucí úloze“ KSČ v zemi: „Vláda je od toho, aby vládla, kdežto strana nevládne, i kdyby to byla komunistická strana... která ostatně nereprezentuje všechny občany... za ně mohou mluvit jen orgány, které si občané zvolili...“

To je jeden příklad za mnohé, jak dubčekovské vedení, a zejména Dubček sám, pokulhávali za myšlenkovým i faktickým vývojem v zemi, jak byli tlačeni a leckdy cloumáni, a nakonec prostě nesení tím strhujícím proudem, jemuž se říká aktivní veřejné mínění, svobodně se projevující vůle a tužby národa.

Tady jsme u základního neduhu dubčekovské ekipy, který ovšem byl nemocí dědičnou: váhavost, lavírování, myšlenková sterilita Dubčeka a druhů byly produktem politické nekušenosti vedení, vzešlého z ideově i organizačně ztrnulých stalinských struktur, nezvyklého samostatně rozhodovat, ba samostatně myslet. Toto vedení se přes noc ocitlo ve zcela nové situaci, již mocensky (represivně) plně neovládalo a jež se náramně začala podobat volné hře politických sil. Zrušení cenzury (jež ostatně od ledna prakticky nefungovala) umožnilo celonárodní a brilantní politickou debatu, vlastně jakési referendum o „československé cestě k socialismu“. Dubčekovo vedení napřed dlouho nechápalo, oč běží; pak se pokusilo dubnovým akčním programem rozpravu dohonit a zregulovat, ale zase přišlo pozdě. Akční program zklamal zejména mládež, a nakonec zůstal vůbec stranou mocného společenského procesu, započatého lednem. Lid chtěl mnohem víc, než mu akční program sliboval: veřejné mínění žádalo nikoli demokratizaci systému, který — mírně řečeno — neuspěl, ale otevřenou, pluralitní, v podstatě sociálně demokraticky orientovanou společnost. Ale jak to vždycky bývá u politického hnutí, které se desítky let drželo u moci

nedemokratickými metodami a policejním terorem, a ktoré je náhle tísněno ze všech stran, i Dubčekovo vedení se uchýlilo k defenzivě : „varuje“, „odmítá“ a „rozhodně zavrhuje“ — zejména „nebezpečné úvahy“ o vedoucí úloze strany.⁵ Což se snadno řekne, ale špatně uskutečňuje. Neboť Dubčekovo stranické vedení tlak zdola sice kritizovalo, pokoušelo se jej (chabě a marně) usměrnit a zvládnout, ale zároveň jím bylo nesen, a nadto jej *potřebovalo*, a to ze dvou důvodů : jednak proto, poněvadž *jen tak* mohly být poraženy dogmatické síly, které nejen nejevily nejmenší chuti vzdát se boje (a tudíž moci), ale které dosud měly většinu v ústředním výboru a leckde se pevně držely i ve stranickém aparátu. A za druhé, bez rozhodné, stálé podpory a tlaku zdola by Dubček a druzi nebyli s to provést základní reformy (např. zrušení cenzury, rehabilitaci, tajné volby funkcionářů, decentralizaci společenských organizací, atd.), tím méně svolat sjezd strany a svou budoucnost si zajistit. V této situaci Saša Dubček objevuje všude — napravo i nalevo — plno dobré vůle, rozvážnosti a čistých úmyslů. Příkladem tu budiž Dubčekův projev na stranickém aktivu 8. dubna 1968 :

Boli to, súdružky a súdruhovia, tri mesiace poznamenané aktivitou komunistov, ale ozaj tiež celé verejnosti. Mnohých prekvapuje dynamika, prudkosť spoločenského pohybu po januári a tiež záujem verejnosti vrátane tlače, televízie a rozhlasu o politické dianie a tiež o prácu celej našej strany. Objavujú sa i krajnosti. Myslím, že i vy strietli ste sa s týmto vo svojej práci. Myslím, že svojou pozitívnou, presvedčivou prácou, plňšou angažovanosťou stranického aktívu, najmä ve výrobe, budeme najskôr schopní pôsobenie týchto krajností na spoločnosti vylúčiť, alebo maximálne obmedziť preto, lebo ako to vždy už býva v živote a toľž už v práci stranických orgánov a organizácií, že vždy jednotlivé krajnosti poškodzujú zdravú vec a záujem strany.

Strana, ÚV KSČ, bola iniciátorom a stojí na čele obrodného procesu rozvoja socialistickej demokracie. A to i napriek tomu, že niektoré veci sa jej vymknuli z rúk. A to nie preto, že by sme o nich nevedeli, proste preto, že sa tu nahromadilo také množstvo problémov, ako som úvodom už povedal, že nebolo v silách tohoto ÚV, i tohoto predsedníctva, i dobrej snahy aparátu ÚV strany poriešiť mnohé pálčivé problémy, pred ktorými v súčasnom období stojíme. [...]

Boli tu obavy, či prudký výbuch aktivity nepovede k anarchii, či dokonce k nejakým kontrarevolučným pokusom. Já viem, že nie to všetko zažehnané, a nemôžeme dnes hovoriť, že by sa skutočne zamedzilo rôznym prejavom,

⁵ Až do dubnového plenu Dubček osciloval i v této základní otázce. Na Kladně počátkem března vyhlásil, že strana není samoúčelným cílem a může být jen „politickou avantgardou“; o pár dní později v Brně naopak zdůraznil, že „vedoucí úloha strany musí být posílena“. Zase se tu projevuje Dubčekova aparátnická výchova a jeho simplistní pragmatismus : domnívá se, že Národní fronta, „zcela přirozeně“ dominovaná KSČ, je jediným možným rámcem politické činnosti. Věřil v poučku (jejíž nevědeckost a iluzornost přesvědčivě osvětlili nejen Václav Havel, ale i kováni marxisté jako Šabata, Strinka, Števíček a mnozí jiní), že svoboda tisku a kritiky může suplovat za politickou opozici, to jest za nezávislou a KSČ rovnoprávnou politickou stranu.

lebo niektorým tendenciám, ktoré svedčia a určitých anarchistických sklonoch... Ak však posúdime všetko, čo sa v priebehu 3 mesiacov událo, čo sa urobilo pre rozvoj socialistickej demokracie, ak vidíme predovšetkým aktivitu strany, nemôžeme takým obavám podľahnúť. To by znamenalo prepadnúť neviere v silu našej KSČ, to by znamenalo prepadnúť neviere v silu a vyspelosť našich národov, to by znamenalo prepadnúť v nevieru v silu politickej vyspelosti nášho pracujúceho ľudu a to i robotníckej triedy, a rovnako tiež progresívneho hnutia, ktoré dnes prežívame v radoch našej mládeže. A ja verím, že to je rozhodujúce, to najsilnejšie čo tam je, to je to progresívne, o čo sa môže ÚV našej strany oprieť, že sa môže oprieť o progresívne hnutie našej inteligencie, a myslím si, že i my, komunisti, my nie sme ľudia neveriaci.

I my komunisti sme ľudia veriaci a veríme v silu strany, veríme v silu nášho ľudu, v silu a vyspelosť našej robotníckej triedy, a myslím si, že to je bohatstvo, na ktorom môže i tento ÚV v ďalšom zakladať svoj vývoj.

Tato dojemná dubčekovská víra musela byť sice vyztužená rozhodnutím predsedníctva ÚV KSČ nepovolit obnovení strany sociálne demokratické a rozdelení Svazu mládeže a (koncom května) vyhlásením ministerstva vnitra, že tvoření politických stran není legální. Ale : zase už bylo pozdě a zase to byl polovičatý, očividně defenzivní pohyb, neboť v téže době totéž ministerstvo vnitra udělilo povolení k činnosti zárodku nové politické strany, Klubu angažovaných nestraníků, uznalo právoplatnost jiného velkého klubu (K 231), vzalo na vědomí na ČSM nezávislý Klub demokratické mládeže. A konečně KSČ sama svolala na 9. září svůj mimořádný sjezd, který se měl konat „v novém stylu“ — tedy demokraticky a jak se sluší na „hnutí všech pokrokových sil“. Ty ovšem si povšimly tohoto ostatně bojácného, formálního volání do houfu; a nejen dogmatický soudruh Chňoupek varoval na dubnovém zasedání ÚV KSČ, že „liberální komunismus neexistuje“, ale i „progresivní“ soudruzi soudili, že se musí přitáhnout uzda, „nemáme-li se vrátit do let 1945-1948“. Proto Saša Dubček jede pochválit stalinsky orientované lidové milice, „železnou pěst revoluce“ z února 1948 a ujišťuje, že tento ilegální polovojenský útvar nejenom nebude rozpuštěn (jak navrhovali někteří komunisté), ale na jeho statutu nebude nic změněno. Ale zároveň dobrý milicionář Dubček a jeho druzi v boji se už neobejdou bez aktivní, manifestační podpory veřejného mínění, ba všeho československého lidu : už nejen z důvodů vnitropolitických, ale také, a především, zahraničně-politických.

Zhruba od oněch slavných prvomájových oslav ocitli se totiž v kleštích, jejichž sevření se ukázalo být neodolatelné a tudíž osudné. Jedno jejich rameno (lidové, národní) je posunovalo do pozic, jež část tohoto vedení pokládala za „nebezpečné“, „extrémní“, ba „protistranické“ (viz červnovou aféru s prohlášením Dvou tisíc slov⁶). Druhé rameno kleští (sovětské) se svíralo tím pevněji, čím

⁶ Brežněv už v březnu to viděl tak, že Dubček je sice loyální soudruh, ale „tlačený ke zdi“ pravice-oportunistickými, antisovětskými silami, které ohrožují socialismus nejen v ČSSR, ale i v ostatních zemích Varšavské smlouvy. Je proto nutné pomoci Dubčekovi vyvinout účinný „protitlak“.

větší byl tlak ramena lidové opozice. Či naopak : Dubčekovo reformní vedení, aby se ubránilo tlaku Sovětů, potřebovalo manifestační podporu všeho lidu, aby mohlo vůbec s Moskvou jednat a na tuto národní podporu se odvolávat; ale čím byla větší a účinnější, tím víc se jí Moskva obávala, tím odhodlaněji hrozila a vydírala. Porady v Černé a bratislavské komuniké (jakkoli duchem mnichovanské a stylizované nesmyslným stalinským žargonem) se zdály naznačovat, že soudruzi z Varšavského paktu ustoupili právě pod dojmem celonárodní důvěry, jíž se tak výrazným způsobem Dubčekovi dostalo (včetně Dvou tisíc slov, spontánních podpisových akcí, Fondu Republiky atd.). Právem Dubček, Smrkovský a další děkovali českému a slovenskému lidu za tyto nevidané projevy loyality („my jsme s vámi, buďte s námi“), bez níž by hra byla předem ztracena⁷. Ovšem ani lid, ani Saša Dubček nevěděli, že do tří týdnů sovětské rameno kleští se rázem uzavře pod náporem 29 divizí, 7500 tanků a 1000 letadel⁸.

Osudná česká otázka

Hle, jsme tedy zase (jak jinak !) u té otázky, kterou si kladli Kollár a Palacký a Masaryk a Beneš. U otázky, jež se vracela s naléhavostí mravního principu, hlodala v hlavách přemýšlivých občanů v letech 1938, 1948, 1968 a přetřásala se v nespočetných rozpravách : bojovat nebo nebojovat ? bránit národní svébytnost a státní suverenitu nebo nebránit ? přijmout nerovný zápas a prohrát nebo přijmout porážku bez boje ? Třikrát ve třiceti letech se kapitulovalo před mocí nebo hrozbou mocí; proto se také toto dilemma stalo tím, čím dnes je : českou otázkou (tedy po masarykovsku „otázkou svědomí“, otázkou základní a zásadní, „čím jako národ žijeme, co chceme, v co doufáme“).

V rámci námětu, který tu rozvíjíme, se otázka zužuje vlastně jen na jeden bod : uvažovali o ní v kritických chvílích (nejen 20. srpna v noci, ale i ve chvílích jednoznačných sovětských hrozeb v průběhu československého jara 1968)

⁷ Podobně po odvezení do Moskvy 21. srpna Dubček a druzi vděčili za svou záchranu nesporné podpoře lidu. Účastník srpnových moskevských jednání o tom napsal v důvěrném záznamu : „Velmi tvrdě stála sovětská delegace na svém požadavku, který by prakticky znamenal odstranění Dubčeka, Černíka, Smrkovského a možná i Svobody... Tomu, že nakonec sovětská strana byla donucena ustoupit, přispělo *jedině to*, že za tyto soudruhy se plně postavili všichni naši občané bez výjimky“.

⁸ Dubček na nočním zasedání ÚV 20. srpna 1968 : „Na svou čest komunisty prohlašuji, že jsem neměl ani tušení, že by Sovětský svaz chtěl proti nám vojensky zakročit“. A po dubčkovsku sentimentálně : „Jak je to možné... Já, který jsem celý život zasvětil spolupráci se Sovětským svazem — toto udělali mně, to je pro mne životní tragédie“. Aspoň dvakrát před předsednictvem Dubček zatajoval jisté nátlakové zásahy Moskvy : „karlovarskou dohodu“ s Kosyginem o květnových „štábních manévrech“ Varšavského paktu na území ČSSR, a Brežněvův dopis „posledního varování“ z 19. srpna. Nejen předsednictvo, ale především lid měl vědět co nejméně o vyděračském, ultimativním tlaku Sovětů, a ovšem o ústupcích, které Dubček a druzi už přijali nebo přijmout hodlali.

Alexander Dubček, Josef Smrkovský, Ludvík Svoboda, tedy nejvyšší představitelé ohrožené a nakonec napadené země — napadené podle všech pravidel vojenské agrese vnějšího (ale ovšem nepoměrně silnějšího) nepřítele?

Předběžné přípravy k vojenské obraně zřejmě nikdy a nikde učiněny nebyly. Podle jedné neověřené zprávy byl 20. srpna před 23. hodinou v pražských posádkách vyhlášen poplach (viz „černá kniha“ — *Sedm pražských dnů*, vydal Historický ústav ČSAV, Praha 1968, str. 5).

Z dosud přístupných záznamů o debatě, jež se rozvinula v noci 20. srpna v předsednictvu ÚV KSČ (strukturálně i prakticky v dané chvíli nejvyšším mocenským orgánem v zemi) vyplývá, že se o vojenské obraně státu nehovořilo ani jako o jedné z možností. Dokonce se na armádu a lidové milice zapomnělo v bouři mravního rozhořčení nad sovětskou proradností. Teprve asi v jednu hodinu ráno 21. srpna „všechny ozbrojené složky dostaly pokyn neklást vojskům Varšavského paktu ozbrojený odpor“ (*Život strany*, č. 22, 9. října 1968). Je možno snést řadu, zhusta přesvědčivých vojenských a strategických důvodů, že pokus o vojenský odpor by byl marný. Naproti tomu všechno nasvědčuje tomu, že 1) obrovská většina lidu byla nejen připravena ozbrojený zápas přijmout, ale ze všech sil jej podpořit; 2) čs. branné síly včetně důstojnického sboru — s výjimkou hrstky generálů — by rozkaz k nerovnému boji přijaly a příkladným způsobem splnily; 3) k přípravě „výrazu vůle k obraně“, tedy k poškození přistávacích ploch, signalizačního zařízení, k zatemnění atd. — bylo dost času; neplatí naplno ani námitka, že čs. armáda byla výlučně orientována na nápor ze západu: jak známo z revolučních pouček, hlavně děl a pušek v rukou uvědomělých lidí se mohou ve vteřině obrátit o 180 stupňů.

Ale toto jsou v daném případě úvahy nejen rozčilující a nekonkluzivní, ale hlavně zbytečné. Neboť ani těm nejodhodlanějším, nejoddanějším stoupencům československého jara, bezúhonným reformistům a „progresistům“, jimiž nesporně byli Dubček a Smrkovský a Kriegel, ani nepřišlo na mysl, *nemohlo* vůbec na mysl přijít, že existuje ještě jedna *reálná* eventualita: ozbrojený odpor. Či spíše, že by *oni* dali příkaz: palte! Palte na letadla, tanky a vojáky pěti bratrských socialistických zemí, zejména té, již sami za všechno vděčili, i za své životy komunistů-revolucionářů, komunistů-držitelů moci! Palte, českoslovenští socialističtí vojáci na sovětské socialistické vojáky, Rudoarmějce, naše osvoboditele, náš vzor! A pak: vždyť jsme malí!

Ani v té noční chvíli 20. srpna, ve chvíli krajního roztrpčení a zklamání, ani tehdy ne! V jejich žilách vždycky kolovala krev dvojí loyality: k vlastní zemi, jejímu lidu — a k Sovětskému svazu. Desítky let bylo možno dokazovat nebo předstírat, že tato loyality se kryje; 20. srpna se v mžiku ukázalo, že naopak jedna vylučuje druhou. Ale ani v tomto okamžiku „životní tragédie“, jak to nazval Dubček, tuto dvojedinou loyaltitu nepřemohli, naopak: sovětské tanky už mířily k budově ÚV a tam zasedající soudruzi Dubček, Smrkovský, Kriegel čekali na jejich příjezd a na soudružské *porady* o dalším postupu: nepřišlo jim, *nemohlo* jim přijít na mysl, že budou jako „třídní nepřátelé“ zatčeni, odvezeni a zavlčeni na území agresorů k vydírání nebo k likvidaci. Po nečekaném, takřka zázračném jejich návratu z Moskvy loyality k SSSR byla otřesena, ale

patrně jen k těm dočasným jeho představitelům, kteří jim tuto „životní tragedii“ bezprostředně způsobili. Pravda, jsou náznaky toho, že v nejistotě ruského zajetí Dubček a druzí uvažovali občas o tom, co by se stalo, kdyby se bývali rozhodli k vojenskému odporu. Nejpřesněji (a veřejně) o tom hovořil Smrkovský, jenž dokonce doznal, že postup Dubčekova vedení může být „lidem i dějinami“ označen za zradu. Ale :

Naše země byla obsazena obrovskou vojenskou mocí, jíž čelit stejným způsobem bylo absolutně beznadějné a vyloučené... Ujišťuji vás, že jsme jednali a rozhodovali se jako vlastenci a vojáci.⁹

Už skutečnost, že Smrkovský — „tribun lidu“ pražského jara — cítil nutnost přesvědčovat lid o vlasteneckém a vojáckém postupu svém a druhů naznačuje, že pochybnosti existovaly a byly dosti obecné. Císař o něco později z toho všeho udělal ctnost : „Máme všechny důvody být hrdí na svou armádu, vždyť sláva a čest vojáka nespočívá jen na válečných vavřínech, ale někdy také na umění nejít do ztracené bitvy“¹⁰. A Dubček, ještě zdecimovaný po návratu z moskevské anabáze, zlomeným hlasem, ale už zase s optimistickými výhledy, rovnou poděkoval příslušníkům armády, SNB a lidových milic za to, že „sa v nich prejavil taký vysoký morálny faktor, ktorý prispel k tomu, aby nedošlo k veľkému konfliktu. To je správne, tak treba konať i v ďalšom, podľa príkazu prezidenta ČSSR“. A pak už dvojí lojalita, ne-li druhá přirozenost Alexandra Dubčeka nabyla vrchu :

Národ, náš ľud, patrí k spoločenstvu socialistických národov v ostatných krajinách. Veríme, že i napriek všetkému, čo sa stalo, čo dnes prežívame, sa vzťahy medzi našimi národmi a národmi ostatných socialistických krajín upravia tak, aby boli v súlade s touto skutočnosťou. Inak to ani nemôžem povedať. Práve preto, že naše národy, Česi a Slováci sú hlboko humánne založení ľudia s internacionálnom citom, a preto vzťah k národom druhých socialistických krajín, i k národom, ľudu, pracujúcemu ľudu i v Sovietskom zväze i ostatných krajinách cítí svoj internacionálny vzťah nesmíme opustiť, lebo budeme pracovať nielen dnes, ale i zajtra, a vzťahy v tomto smere istotne budú smerovať k tomu, aby sme sa s tými národmi v ďalšom zbližovali, aby sa vzťahy upravovali tak, aby to bolo v súlade a zodpovedalo skutočnosti, že naše i iné národy sú národy socialistické [...] Nezhayne národ, v ktorom sa každý dokáže riadiť tak svojim rozumom ako svojim svedomím. Prosím vás všetkých, drahí moji spoluobčania, Čechov i Slovákov, komunistov i členov ostatných politických strán Národného frontu, prosím všetkých robotníkov, roľníkov, prosím našu inteligenciu i všetok náš ľud : zostaňme jednotní, kľudní, hlavne rozvázní, pochopme, že len v tom a v našej vernosti socializmu, v našej čestnosti, v našom úsilí, a charaktere je záruka cesty vpred¹¹.

⁹ V rozhlase 29. srpna 1968.

¹⁰ *Květy*, č. 42, 26. října 1968.

¹¹ V rozhlase 29. srpna 1968.

Do druhé etapy

V tomto duchu renesance socialistického internacionalismu, doneseného do Prahy na bodácích, vstupovalo se tedy do druhé a poslední etapy Dubčkovy éry. Trvala osm měsíců. Byla to éra trapná a nedůstojná, dlouhá cesta ústupků a kompromisů, jimiž se ovšem nic nezachránilo — právě naopak : na jejím konci ležely vedle sebe v márnici pražského jara první oběti kompromisu (generál Prchlík, generál Pavel, Kriegel, Hájek, Hejzlar, Pelikán, *Kulturní život, Politika*) a oběti poslední : Vodsoň, Šik, Špaček, Šabata, Vohnout, Martin a Ludvík Vaculík, Zátapek, Goldstücker, Pachman, Hochman, *Reportér, Listy, Zitřek*, Smrkovský a — Alexander Dubček. Za nimi druhá a třetí řada obětí marného a nadto ponižujícího pokusu o „normalizaci“, jež byla jen sumou zrady na dubčkovských ideálech „Ledna“, jež tu rovněž ležely po boku svých tvůrců a propagátorů, kteří nedovedli včas odejít.

Včas — to bylo podle názoru mnohých hned po návratu z Moskvy koncem srpna; nebo před ratifikací smlouvy o „dočasném“ pobytu vojsk; nejpozději pak na listopadovém zasedání ÚV (na němž však rezignoval jen člen předsednictva Zd. Mlynář).

Neboť samozřejmě i posrpnový nezdolný optimismus Saši Dubčka („máme možnost vyvést naše národy z této situace? Odpověď zní : máme!“) se nakonec ukázal zoufale mylný. Pravdu naopak měl soudruh, který se skryl za pseudonym Stanislav Tomáš a napsal na adresu Dubčka a druhů :

Říkáme otevřeně všemu čs. lidu, že protistraničná a proti-socialistická pravice nemá naději na vítězství... Polarizace ve společnosti nezadržitelně pokračuje. Ať nikdo nespolehá na to, že se mu podaří přečkat *nadchzející chvíle* někde ve středu... Pravice se dopustila *zločinů proti straně a proti republice*, spojila se s protisocialistickými silami doma i v zahraničí. Tento fakt nelze *do nekonečna zakrývat* před stranou a před celou veřejností¹².

Proces byl jednoznačný : krok za krokem dogmatické a ultrakonzervativní síly ve straně vytlačovaly muže pražského jara : bezpečnost a armádu postupně ovládli agenti Sovětů a NKVD; z pozadí Moskva podporovala a začasť i řídila kroky svých věrných Indrů, Bilaků, Pillerů a Štrougalů, kteří měli nastolit, co se v srpnu vojenským zásahem nepovedlo : politickou „normalizaci“, to jest restalinizaci a satelizaci Československa. V Bratislavě pak soudruh Husák čekal trpělivě, ale nikoli nečinně, na svou příležitost.

Práce „normalizátorů“ šla vcelku (přes krize, o nichž ještě bude řeč) dobře od ruky. Ani ne tak zásluhou Moskvy, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale díky nedemokratickým, totalitním společenským strukturám, které i Alexander Dubček vyhlásil za nedotknutelné v době, kdy jeho ruce nebyly spoutány. Ale ani on v tomto ohledu nemohl překročit svůj stín. Michal Lakatoš, lucidní pozorovatel čs. jara, viděl tuto otázku nedlouho před umlčením svým i svého listu takto :

¹² *Zprávy*, 22. února 1969. Zdůraznění je naše.

Možnost kroku, směřujícího od demokratické aktivity celé občanské společnosti k odevzdání myšlení do „hájemství“ za pomoci mocenského aparátu, má své trvalé kořeny ve struktuře našeho společensko-politického systému. Dochází k němu v situaci, kdy aktivita společnosti ochabuje. Ve své konkrétní historické podobě je určován především snahou o autoritativní interpretaci naší současné krize. Její příčiny vidí tato interpretace především v oslabení ideově politického řešení společnosti. Za tímto „ideovým předmostím“, které samo o sobě nemusí být nepravdivé, následuje pak autoritativní identifikace sil, které vytvářejí „druhou“ platformu. Po něm může následovat jenom praktické opatření: politická, případně jiná likvidace¹².

Lakatoš měl pravdu, logika vývoje byla železná: co dobří muži jara na podzim přiznali jako „nedocenění situace“, „nedorozumění“, „podceňování nesocialistických sil“, „přehlížení důsledků, které vyvolává společenský pohyb doma z mezinárodního hlediska“, se postupně a nutně proměnily v „anti-socialismus“, v „pravicově oportunistickou úchylku“, „anti-sovětismus“, a nakonec v „kontrarevoluci“ a ve zradu¹³. A jestliže je dovoleno, ba nutno, politicky a stranicky postihnout různá ta „nedocenění“ a „podceňování“, pak logicky „kontrarevoluci“ a „zradu“ nutno „postihnout“ — manipulací justice. Takový je neúprosný zákon každého autoritativního režimu, přímo školsky dokreslený historií osmi posledních měsíců Dubčkovy éry: od srpnového (1968) zasedání plena ústředního výboru strany, jež schválilo moskevskou „dohodu“, až po dubnové (1969), které zasadilo ránu z milosti Alexandru Dubčkoví, posadilo k volantů dvojici Husák-Štrougal a dalo jí zelenou, aby vládla proti lidu. Poučné jsou také různé strategicko-taktické plány, o něž od srpna v Praze nebyla nouze a jimiž se měla „realita“ obejít. Jedním z nejpozoruhodnějších byl tzv. „Černíkův tajný plán“, který na sklonku roku 1968 „vyšel z vedení strany“ a byl ministerským předsedou v kruzích důvěrných a důvěryhodných nastíněn takto:

Vedení strany — Dubček, Svoboda, Černík, Smrkovský — nemůže vést otevřený zápas s extrémní levicí (rozuměj s dogmatiky, jadasovci atd.) poněvadž ti mají podporu Moskvy a jít do boje s nimi znamená se střetnout se sovětskou silou, což je „neúnosné, nemožné“. Naproti tomu vedení musí, aspoň čas od času, otevřeně kritizovat extrémní pravici ve straně (rozuměj radikální reformisty, zejména ty, kteří pracují v prostředcích masové informace). Je k tomu nuceno jednak „objektivními podmínkami“ (tlak Sovětů a dogmatiků), ale také tím, že tito lidé a skupiny „vynášejí předčasné, extrémní požadavky“, jež nelze realizovat. Dostávají tak vedení

¹² Zítřek, 5. března 1968.

¹³ Historie Dvou tisíc slov je v tomto ohledu poučná. Prohlášení podepsali v červnu 1968 vynikající komunisté a mnozí ve vedení strany s ním sympatizovali. Lekli se však prudce odmítavé reakce v Moskvě i jinde a vyhlásili, že sice bylo vydáno v dobrém úmyslu, ale „ohrožuje demokratizační proces“. Po srpnu Prohlášení bylo v KSČ postupně charakterizováno jako protistranické, protisocialistické, pravicově oportunistické, antisovětské a konečně jako kontrarevoluční.

strany, které lze nazvat centristické, ale příhodněji prostě „realistické“, znovu a znovu do těsného kouta. Samozřejmě jsou tyto požadavky srdci veřejnosti velmi blízké: když např. na veřejné schůzi soudruzi požadují „okamžitý odchod vojsk“, mají souhlas a úspěch zaručen. Jenže je to nejenom požadavek naprosto nerealistický, ale objektivně oslabuje pozici vedení strany a naopak posiluje dogmatiky. — Nebo se stále na vedení žádá, aby „konkretizovalo“ pravicové síly ve straně: to je nebezpečná hra, poněvadž jakmile se ukáže prstem na ty či ony skupiny (které vlastně „nereprezentují žádnou konkrétní společenskou sílu“), pak už je jen krok k represí. A ta není myslitelná, pokud toto vedení je u moci.

Nechceme umlčet novináře nebo obnovit předběžnou cenzuru. Ale publicistika zaviňuje, že jdeme z krize do krize, vláda nemůže vládnout, stále jen debatujeme, přesvědčujeme, přemlouváme. Při tom máme všichni společný cíl. Musíme se tedy vzájemně dohodnout a dosáhnout nezbytného stupně uklidnění a konsolidace v zemi. Té je třeba, máme-li později cestou jednání — a za jisté zahraničně-politické konstelace — dosáhnout dvou základních strategických cílů.

Prvním je snížení počtu sovětských vojsk v Československu na „symbolickou sílu“, jež je nyní víc než reálná: je to hrozba. Toho bude možno docílit za podmínek naznačených výše poměrně brzo, a to v přímých jednáních se Sověty. Předpokladem k dosažení druhého strategického cíle jsou volby do Národního shromáždění, národních výborů, a sjezd strany. Konsolidace doma a s ní spojené uklidnění Sovětů by konání voleb i sjezdu umožnilo poměrně brzy, patrně už v první polovině roku 1969. V těchto volbách a na sjezdu budou „definitivně a totálně“ poraženy extrémní levicové síly (dogmatikové), a to bez konfliktu s Moskvou, který za dané situace — a s metodami, jichž užívají pravicové (reformní) elementy ve straně — je nevyhnutelný. Závěr: porážka extrémní levice prostřednictvím voleb celospolečenských i stranických nám naplno otevře cestu k budování demokratického socialismu, to jest k dosažení toho druhého strategického cíle.

Těšínská jablčka, naivní „tajný“ plán, ale charakteristický pro metody „centristů“: jít cestou nejmenšího odporu, umlčet, zneutralizovat a nakonec likvidovat reformní, liberální síly ve straně, a naopak šanovat a protežovat dogmatické reakcionáře a sovětské kolaboranty, poněvadž ti požívají sovětské ochrany a jsou tudíž nedotknutelní (ale hlavně chtějí přivodit pád „realistů“ typu Černíkova). A to jsou ty *nedozrnlé důsledky*, jimiž „realisté“ a „konsolidátoři“ až do dubna 1969 tak často a úmyslně hrozili, zachraňující před nimi spíše sebe než národ. Jak se opravdu „Černíkův plán“¹⁴ realizoval, ukazovala stále zřetelněji zasedání ÚV KSČ, počínaje listopadovým v roce 1968 a konče dubnovým a květnovým v roce 1969: výlučně na úkor vymožeností pražského jara. A pokud šlo o volby a sjezd, jež podle plánu měly zničit „konzervy“, soudruh Štrougal (Novotného věrný druh a jeho ministr vnitra) to rozhodl: volby budou, až bude strana

¹⁴ Na květnovém ÚV jeho autor, vždy ochotný vykonavatel příkazů tu Novotného, tu Dubčka a teď zase Husáka, už zcela nestoudně předsedal.

sjednocena (rozuměj v duchu Štrougalově), až ve státních a společenských orgánech bude pořádek (rovněž v duchu Štrougalově).

Pohled zpět na taktiku (o strategii nelze hovořit) Alexandra Dubčeka v druhé polovině dubčekovské éry nenechá nikoho na pochybách : první tajemník krok za krokem ustupoval tlaku domácích dogmatiků a jejich sovětských protektorů, hájil „lednový kurs“ své politiky a zároveň jej kritizoval, uštípoval kousky vlastního Akčního programu a zároveň doufal, že „progresivní síly“ ve straně a v zemi pochopí, že co se odehrává je promyšlený politický manévr. Ale nakonec se splnily obavy, které už koncem října vyslovil šéfredaktor *Politiky*, (jež měla sama brzo padnout jako jedna ze splátek v řadě kompromisů) : „Bylo by tragické, kdyby strana a státní vedení obnovily důvěru našich spojenců způsobem, který by jim ztratil důvěru vlastního lidu“.

11. října, dva dny po divoké, stürmerovské schůzi „konzerv“ v Libni (kde členové ústředního výboru Kapek, Mestek a Nový obvinili stranické vedení z „bílého teroru“ a žádali potrestání stranických novinářů), Dubček v pražské Tesle varoval před „pravicovými (progresivními) extrémý“ a vyzval novináře, aby pracovali v „přísně socialistickém duchu“ (?) a pomáhali tak plnit moskevské požadavky.

Jaký div, že jodasovci si dodali kuráže a při vzpomínkových oslavách říjnové revoluce na olšanských hřbitovech na dobrého Dubčeka pokřikovali a hrozili mu pěstí. O pár dní později mu jiní vydaření soudruzi (David, Jan Němec, Švestka, Famíra, Lang) spílali na shromáždění v pražské Lucerně. Vláda tyto projevy ignorovala (a strana nepostihla tento způsob porušování stranické disciplíny), ale zato veřejně odsoudila jako „nezodpovědné činy, rušící veřejný pořádek“ demonstrace lidí, kteří byli rozhořčeni oslavami události, v jejímž jménu byla sotva před třemi měsíci rozdupána jejich vlastní revoluce. Zároveň — jako další ústupek „zdravým silám“ — se zastavila *Politika* a *Reportér*.

Sobě hrobařem

Isolaci KSČ od národa, před níž marně mnozí varovali, dovršuje zasedání plena ÚV KSČ ze 14.-17. listopadu. Toto zasedání je mezníkem, jímž se definitivně zpečetuje osud Alexandra Dubčeka a druhů. Hlavním hrobařem je — Alexander Dubček. Tísněn ze všech stran, doma i v socialistickém táboře¹⁵, Dubček se opět dává cestou nejmenšího odporu — proti svým stoupencům. Jeho úvodní referát by patřil do černého smutečního rámečku s titulem : „Pražské jaro“. Na plenu 14. listopadu první tajemník „střízlivě, bez emocí a rekriminací“ zhodnotil situaci v podstatě takto :

¹⁵ V náporu načasovaném v souhře s domácí reakcí, sovětský, polský a východoněmecký tisk v první polovině listopadu obnovuje palbu proti dubčekovskému vedení. *Krasnaja Zvezda* tvrdí, že v srpnu v Československu hrozila kontrarevoluce a že „tuto pravdu“ se reformisté v Praze snaží zahladit. O dva dny později (3. listopadu) tvrdí Ulbrichtův list *Neues Deutschland*, že se v Československu dosud šíří „protisocialistické, protisovětské protimarxistické názory“.

- ve straně existují „krajnosti“, jsou tu „tendence podléhat živelnosti“, „oslabovat vedoucí úlohu strany“, „chápat rozvoj socialistické demokracie v liberalistickém, v bezbřehém smyslu“, „podceňovat nebezpečí protisocialistických sil“;
- „normalizaci poměrů v naší zemi brání především antikomunistické a antisovětské síly“, ty představují „hlavní nebezpečí pro rozvoj socialismu v naší vlasti“¹⁶;
- v tisku, rozhlasu a televizi „se množily nezávazné a od politické reality odtržené úvahy a polemiky“, publikovaly se „mnohé i protisovětské úvahy“, stupňovala se „demagogická kritika“; proto je třeba „energičtějších kroků, abychom odstranili nedostatky v tisku“;
- dosud přetrvávají „psychozy a emoce kolem činnosti některých členů předsednictva ÚV“ (rozuměj quislingů a kolaborantů) v srpnových událostech; s tím třeba skoncovat;
- smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk je „významným krokem k obnovení spolupráce a upevnění vzájemných vztahů“ mezi ČSSR a SSSR; proto patřičně docenit „internacionální zájmy a povinnosti v ČSSR“, to jest z pozic „proletářského internacionalismu“ spolupracovat solidárně se Sovětským svazem (a tak uznat hegemonii této velmoci v socialistickém táboře).

Hlavní body Dubčekovy sebeobžaloby se ovšem objevily v závěrečné rezoluci listopadového plenu¹⁷, která se od té chvíle stala Magnou Chartou dogmatických a prosovětských sil v KSČ; a nakonec, o pět měsíců později, odrazovým můstkem k poslednímu a rozhodnému úderu na Alexandra Dubčeka.

Ještě ani neoschla tiskářská černá na textu listopadové rezoluce a už předsednictvo strany (rozšířené na plenu o takové „zdravé síly“ jako Bifak, Piller a Štrougal) hlásilo, že se porušuje a že „nebezpečí avanturismu“ narůstá. V téže době Gustav Husák — vycházejí z listopadové rezoluce — na plenu ÚV KSS zahajil široce založený útok, tentokrát už rovnou na „pravicově-oportunistické“ tendence a skupiny uvnitř KSČ, které „ohrožují samu existenci státu“. A od té doby stále a znovu se „konzervy“ vracely k listopadové rezoluci a tvrdily, že plenum tu zmapovalo „cestu z krize“, ale dubčekovské vedení ji důsledně nesleduje. Po pádu Dubčekové napsal *Život strany* :

Když listopadové plénum ÚV KSČ ukázalo ve své rezoluci východisko ze společenské a vnitrostranické krize, velká příležitost zůstala nevyužita. To proto, že vedení strany bylo rozdělené, nejednotné, což se neblaze promítlo do celé strany, do celé společnosti. Svou váhavostí umožnilo, aby oportunisticko-pravicové síly ve straně pokračovaly v podstatě neru-

¹⁶ V této souvislosti Dubček řekl, že tato teze byla už vyslovena na květnovém (1968) plenu ÚV. Ve skutečnosti byla tato ostrá formulace očividným ústupkem Sovětům a domácím quislingům, poněvadž květnová rezoluce plenu prostě upozorňovala na „nebezpečí jak zleva tak zprava“.

¹⁷ Stěžejní části této rezoluce, jakož i kádrové změny, které plenum přijalo, si Dubček nechal schválit Brežněvem na tajné noční schůzce ve Varšavě 16. listopadu (viz *Svědectví* č. 34/35/36, str. 136).

šeně v činnosti, která ji dále rozkládala. A tak strana i společnost šly vstříc stále novým a novým zvednutím krizové křivky¹⁸.

Tato krizová křivka dosáhla jednoho z vrcholných bodů v lednu; Dubček hovořil o „největší krizi od srpna“, a měl pravdu. Dogmatikové, už rehabilitovaní nástupem do funkcí (i Indra byl zase tajemníkem sekretariátu ÚV) přešli do ofenzivy a přiznali svůj konečný cíl na lednovém (1969) plénu. Tvrdili: buď se prosadí „stanovisko strany určené listopadovou rezolucí“ a představující „optimální řešení z hlediska stavu společnosti“, nebo zvítězí „mimostranické požadavky“ a důsledky budou „nedohledné“.

Smrt Jana Palacha a obrovský ohlas, který měl tento čin — v českých dějinách nevídaný — v národě i ve světě, narušil časový plán dogmatiků¹⁹. Ti si zřejmě uvědomili, pod dojmem mohutné, disciplinované manifestace národní solidarity vrcholící pohřbem nešťastného studenta (a patrně také na radu Moskvy), že není příhodná chvíle k úderu. Dne 25. února se upálil devatenáctiletý hoch Jan Zajíc, a došlo k několika dalším, dosud ne zcela vysvětleným sebevraždám mladých lidí.

Dogmatikové, sektáři, quislingové a lidé, kteří všude tvoří mravní spodinu společnosti, byli však zaskočení těmito tragediemi jen na chvíli. Ilegální, nactiutrháčné, antisemitské brožury se tisknou a rozšiřují, a ani dva ministři vnitra nemohou nic vyšetřit; v různých městech v Čechách a na Moravě dochází k přehmatům StB — a rovněž nějakým záhadným způsobem se nic nevyšetřilo; rozpravu ÚV o nezákonnostech padesátých let sekretariát houževnatě odkládá. Boj o moc se posunul do podzemí. Žilo se stále tíživěji v dusné, nejisté atmosféře čekání:

Tragické vykřičníky naší doby se někdo snaží rychle smazat. Ponižuje nás to, snad i bolí, a hlavně otupuje. Konflikt mezi lidskou ctí, lidskou i národní hrdostí a mezi ponižující cestou polopравd, mlčení a lží, která pro svou klikatost nemá identifikovatelný konec, trvá, byť je přepečlivě zamaskován větvičkami malých plánů na cosi málo relativně lepšího. [...] Je tu ještě smutnější věc. Někdo nic nechce vidět. Nechce, protože hloupá mrazící nicota je mu jedinou životní šancí. A chce ji vnutit i nám. A jiní, ač vidí, snad nevědomky, ale přesto jen kvůli této šanci, nám zakazují vidět a zakazují mluvit. Zakazují i vzdát čest cti. Prý ve jménu jistot. Je pravda, že potřebujeme jistoty. Nelze je však nabrat z nejistot, které nás obklopují. Potřebujeme čest, nemůžeme ji však najít v okolní i zdejší necti. Trpíme cizí lží, ale trpíme více lží vlastní. A pomalu se daří vnutit nám touhu zůstat němými a zahrabat se do toho malého člověčího života a před velkým přivírat oči. Nebo je úplně zavřít²⁰.

¹⁸ *Život strany*, č. 23, 4. června 1969.

¹⁹ Synchronizovaný se Sověty. Pověřenec Moskvy v Praze Katušev 2. ledna hrozil Dubčekovi možností druhé sovětské intervence. Na popud Sovětů Husák a Sádovský v polovině ledna zdůrazňují úspěch „konsolidace na Slovensku“ a naznačují, že v případě dalších krizí se nedají nadále vláčet Dubčekovou nerozhodností a budou uvažovat „o problému dalšího společenství Slováků a Čechů“. V Praze se veřejně hovoří o přípravách k puči, který by svrhl Dubčekovo vedení.

²⁰ „Hlídka Jana Palacha“, *Plamen*, č. 4, duben 1969.

Mezi ty, kteří sami „vidí“, ale jiným zakazují vidět, patřil v té době i Alexander Dubček. Taková byla dialektika politiky ústupků a kompromisů. Jak řekl zasloužilý dogmatik a člen ÚV KSČ Jan Havelka na jedné únorové schůzi Svazu čs.-sovětského přátelství, organizované po vzoru fašistických bojůvek : buď oni nebo my, ale nikdy trvale vedle sebe; „tak jako se nesnáší oheň a voda : dříve nebo později musí dojít ke střetnutí.“

Čtyři tři — Ussuri

Po lednové krizi opravdu už nebylo už otázkou, zda k tomuto střetnutí dojde : otázkou už jenom bylo kdy, a zda to bude *ta* krize, jež přivodí konec éry Alexandra Dubčeka a nástup nového vedení KSČ. Toto vedení, z hlediska lidu, mohlo být jen horší, a situace se mohla změnit jen v katastrofální nebo, v nejlepším případě, v bezvýchledně neutěšenou. K výměně stranické garnitury mohlo dojít buď druhou sovětskou vojenskou intervencí, vnitřním převratem, nebo kombinací obou; v nejlepším případě tlakem nebo provokací domácích dogmatických sil a s nimi spojenou hrozbou novým sovětským zábořem.

Krize, jež rozhodla o osudu Alexandra Dubčeka a odzvonila „pražskému jaru“ vešla do povědomí lidí jako tzv. hokejová aféra. Ani to moc nepřekvapí : patnáct měsíců Dubčkovy éry bylo poznamenáno tolika náhodami, lemovanými absurditou, že i konec této éry téměř zákonitě musel mít masopustní ráz.

Začalo to všechno nevinně. V pátek 28. března čs. hokejový tým vyhrál už podruhé nad sovětským mužstvem na mistrovství světa ve Stockholmu. „Kus srdce nechali na ledě“ — tak zněl palcový titulěk v ústředním listě KSČ. „Deset stoprocentních chlapů v modrých a bílých dresech se míhalo v mužném tanci na bílém zrcadle...“ lyrizovalo *Rudé právo*. Komentář *Svobodného slova* měl lehce politický nádech; pod titulkem „A museli poslouchat po druhé“ se četlo :

Fantastické, neuvěřitelné a v souvislostech, které snad nemají příliš společného s hokejem, zcela logické. Podruhé jsme pokořili Golema, který sice měl sebevědomí odpovídající mistru světa, ovšem hokejově a hlavně nervově stál na hliněných nohou. Bylo to vítězství vůle a zápalu. Marně vysílal hokejový generál, patrně už před výslužbou, všemocný Tarasov, své formace, aby prozkoumaly a vyhmátly, co vlastně protivník zamýšlí. Byla to totiž malá armáda, která stála na Johanneshofu, aby hájila naši čest a vše, co po ní v té chvíli národ chtěl. Ale měla jednu ohromnou výhodu. Jejich hlavním motivem byla ovšem známá myšlenka o hnacím motoru srdce, jaké v té chvíli mohl mít jen Čechoslovák. Všichni nechali na ledě vše, co v sobě měli²¹.

List čs. strany lidové ironizoval :

Hokejová moudrost, že mužstvo Sovětského svazu je možno porazit, ale ne porážet, je vyvrácena. Ve třech utkáních jdoucích po sobě, jsme vyvrátili

²¹ *Svobodné slovo*, 29.3.1969.

mythus o jeho neporazitelnosti. Přijeli do Stockholmu s velikým sebevědomím, jako by dvoukolové mistrovství bylo stvořeno pro ně, amatéry, kteří tráví 11 měsíců v roce na ledových plochách. Zapomněli však, že někdy hlava zmůže více než bicepsy, že touha a vůle po vítězství zmůže tu největší převahu²².

Alexander Dubček a jiní představitelé strany a vlády poslali vítěznému mužstvu blahopřejný telegram. Předseda vlády Černík telegrafoval :

Velmi si vážím nezměrného úsilí a obětavosti, s jakou jste hájili československé barvy. Přijměte mé upřímné poděkování a ocenění vašich sportovních výkonů, do kterých jste vložili veškerou svoji energii a umění, abyste se ctí reprezentovali naše národy na mistrovství světa v ledním hokeji²³.

Doslova celý národ sledoval přímý televizní a rozhlasový přenos zápasu. Okamžitě po jeho skončení vypuklo kolektivní nadšení, o němž příslušníci starší generace tvrdí, že nemá v moderních čs. dějinách obdoby. Pod nadpisem „Vítězství“ vylíčilo *Rudé právo* (29. března), jak to té noci vypadalo v Praze a v Bratislavě :

Hlavní město Československé republiky Praha, a společně s ním i celá vlast, žila dnes večer ve znamení klíčového utkání na hokejovém mistrovství světa ve Stockholmu SSSR-ČSSR. Všichni našim hráčům věřili, že stejně jako před týdnem nezklamou a vybojují vítězství.

Před devatenáctou hodinou se začaly vyprazdňovat ulice. Prázdné byly restaurace — všichni se přemístili k televizorům a rozhlasovým přijímačům. Sehnat v tu dobu na Václavském náměstí taxíka bylo naprosto nemožné. Během utkání všechny světové agentury přinášely průběžné zprávy a zaznamenávaly každou branku, takže svět byl okamžitě zpraven o skvělém vítězství čs. hokejistů.

Hned po skončení zápasu se v Praze vyhrnuli lidé do ulic. Rozezvučely se sirény automobilů. Cílem všech bylo Václavské náměstí. V okrajových částech Prahy vypukly amatérské ohňostroje. Vybuchovaly dělbuchy, z oken létaly prskavky a fanfárami se zapojili hudebníci.

Půl hodiny po skončení zápasu jásalo nad vítězstvím čs. hokejistů asi sto až sto padesát tisíc Pražanů a další stále přicházeli. Socha svatého Václava tonula v záplavě státních vlajek. Volání slávy čs. reprezentantům se snoubilo s klaksony automobilů, tramvají i autobusů a výbuchy raket a dělbuchů.

Krátce po doznění čs. státní hymny na stockholmském stadionu vybuchl v bratislavských ulicích vulkán nadšení a díky našim hokejistům, kteří dosáhli jedinečného sportovního úspěchu. Stovky aut proudily hlavními ulicemi města, lidé mávali a usmívali se na sebe, řidiči byli ohleduplní, tak jako nikdy. Centrum hlavního města Slovenska zakrátko zaplnily jásající davy mladých lidí za plného pochopení starších spoluobčanů na stanicích městské dopravy a v oknech činžáků.

Se státními vlajkami v čele pochodovaly roje vysokoškoláků z největších internátů Bratislavy — Mladé gardy, Horského parku a dalších.

²² *Lidová demokracie*, 29.3.1969.

²³ Podle pražského rozhlasu, 30.3.1969.

Byla to noc lidové národní veselice. Bratislavský rozhlas na druhý den brzy ráno přál svým posluchačům, aby nadcházející sobota patřila „k tým šťastnejším dňom nášho života“ a hlásil, že skvělé vítězství 4:3 nad sovětským týmem „stretlo sa s obrovským ohlasom v celej našej verejnosti“. Pražský rozhlas oznámil, že na Václavském náměstí se sešlo více než sto tisíc lidí, ale ani slovem se nezmnínil o zdemolování kanceláře sovětského Aeroflotu ani o heslech, jež byla psána a skandována laškovným výbuchem nové, posrpnové „lidové tvorivosti“. Lze se důvodně domnívat, že v tu sobotu prostředky masové informace v Československu obrazy snahu progresivních sil ve vedení KSČ celou věc nerozvířovat a udělat za ní tečku.

Ostatně ani sovětský tisk a rozhlas první i druhý den po slavném hokejovém pátku neřekl nic politicky či jinak kritického, ať už k zápasu samotnému nebo k jeho dohře v Československu. Kromě toho, jestliže v Praze a jinde byly při manifestacích z pátku na sobotu způsobeny škody na sovětském majetku, nabízelo se řešení v takových případech běžné (zbytečno dodávat, že Sověti zorganizovali v Moskvě desítky „spontánních manifestací“, v jejichž průběhu byla rozbita okna na př. amerického nebo čínského velvyslanectví, fasády budov polity inkoustem a pod.): vláda státu, na jehož území k takovému poškození majetku jiné mocnosti došlo buď se sama omluví a nabídne náhradu škody, nebo si počká na protestní notu poškozeného státu a tuto notu odmítne nebo naopak přijme a žádosti o náhradu škody vyhoví. V daném případě, kdy konec konců šlo o projev sportovního fanoušství (i když, a víc než pochopitelně, politicky motivovaného), každá vláda, jež by neměla postranní úmysly, by takovýto diplomatickými zvyklostmi kodifikovaný postup přijala. Je ostatně jisté, že čs. vláda diplomatickými kanály podobnou formální omluvu už v sobotu 29. března připravovala.

Toho dne také, v 18 hodin 30 minut, vysílal čs. rozhlas „Sdělení vlády České socialistické republiky“ o událostech na Václavském náměstí. Právilo se v něm mimo jiné :

Neslučuje se s důstojností občanů státu, který má ve světě pověst státu kulturního, aby projevoval při jakékoliv příležitosti, a tím spíše při příležitosti sportovní, své uspokojení snižováním příslušníků druhých národů, nebo dokonce jejich urážením.

Vláda České SR s politováním konstatuje, že při těchto projevech došlo ke zjevům vandalství a výtržnictví, namířených zejména proti některým objektům, které užívají sov. orgány a instituce.

Je v naprostém protikladu s morálním smyslem projevu národní sportovní hrdosti, že je znevažují občané, kteří nejsou s to kontrolovat své jednání, nemluvě už o tom, že je politicky zneužívají i provokatéři a protispoločenské kriminální elementy.

Jestliže orgány Veřejné bezpečnosti mohly shovívavě přihlížet k projevům sportovního nadšení, musely naproti tomu splnit svou povinnost a proti nezákonným činům těchto živlů energicky zasáhnout.

Sdělení dodalo, že při „výtržnostech“ byly způsobeny několikamilionové škody, které „podle našeho právního řádu“ musí být nahrazeny ze státních prostředků,

že několik příslušníků Veřejné bezpečnosti bylo zraněno, a že státní orgány „nemohou a nebudou“ podobné činy trpět.

Kdo první kamenem hodil?

To byla otázka v Praze i jinde tehdy, na počátku dubna, vášnivě diskutovaná : bylo zpuštění Aeroflotu předem připravenou provokací „konzerv“ ve straně a v bezpečnosti, provokací, o níž se v Moskvě „na příslušných místech“ vědělo a jež měla být signálem k nové krizi a definitivnímu nástupu konzervativních sil ?

Pravdu o této aféře se asi sotva kdy dovíme. Vyšetřením byl totiž pověřen český ministr vnitra Grösser²⁴, tedy právě muž, na něhož padá podezření, že to všechno sám zpunktoval, nebo aspoň zavřel obě oči, aby nic neviděl, aby zásah VB byl co nejvíce oddálen a tudíž škod co nejvíce způsobeno.

Podle výpovědí lidí, kteří v kritické chvíli byli nedaleko kanceláře Aeroflotu, by řada okolností nasvědčovala tomu, že opravdu šlo o organizovanou provokaci : nálada mezi lidem byla veselá, až pouťová, politicky laděná, ale spíše dobromyslná než nenávistná; nikdo nechtěl nic rozbít a ničit; mohla samozřejmě vzniknout davová psychóza; dlažební kostky, jimiž byla okna Aeroflotu rozbita, byly pravděpodobně dovezeny — dokonce prý v policejním nákladním autě; policie neměla pohotovost, příkaz k ní nebyl nikdy dán, ačkoli si celá Praha povídala, že v případě druhého vítězství se půjde na Václavské náměstí manifestovat; je tudíž vyloučeno, že by o tom nevěděla právě jen Grösserova policie, která přišla pozdě a jejíž zásah vyvolal rozhořčení a proto také odpor, což právě Grösser potřeboval; kovové zařízení Aeroflotu bylo prý narychlo vyměněno za dřevěné, důležité spisy odvezeny den před incidentem, takže už v pondělí 31. března mohl Aeroflot úřadovat v hotelu Palace. A tak dále a tak podobně.

Většina pozorovatelů se shoduje v názoru, že přamálo záleží na tom, zda v noci 27. března na Václavském náměstí došlo k náhodnému incidentu či k organizované provokaci, a to v podstatě ze tří důvodů : 1) kdyby nedošlo k incidentu na Václavském náměstí, došlo by dříve nebo později k jiné podobné aféře; 2) je známo, že „konzervy“ v Praze připravovaly provokace k 1. nebo 9. květnu; 3) zpuštění Aeroflotu bylo jen jednou z řady událostí té noci, jež vyvolaly pobouření a nevůli zejména sovětských maršálů a jež se v Moskvě hodnotily jako mnohem závažnější než incident na Václavském náměstí.

Jisté je, že dogmatikové v Praze a jejich protektoři v Moskvě potřebovali nějakou *záminku* k novému sovětskému zásahu, tentokrát rozhodnému, který by vedl ke konečné eliminaci liberálního křídla KSČ jako politické síly v zemi.

„Konzervy“ v Praze se cítily slabé a izolované. Je známo, že když Bilak a Auersperg byli v polovině března v Moskvě (účastnili se tam předporady

²⁴ O Grösserovi viz poznámku na str. 11.

komunistických stran pro červnovou konferenci²⁵, dotázali se jich někteří sovětsí soudruzi, proč „zdravé síly“ v KSČ jsou tak pasivní a nemohou se v zemi energicky prosadit. Bifak musel doznat, že ty „zdravé síly“ jsou od srpna účinně izolovány, nemají podporu v lidu, a naopak „nálepka“ kolaborantů pevně drží, dokonce i v aparátu strany; „zdravé síly“ jsou tudíž příliš slabé, příliš ostrakizované, než aby se samy mohly pokusit o převzetí moci; k tomu bude třeba „účinného impulsu zvnějška“ : buď rovnou nové sovětské intervence, nebo aspoň přesvědčivé *hrozby* touto intervencí; a *podmínkou* jejího odvrácení musí být nástup „zdravých sil ve straně k moci a tudíž k likvidaci „pravicového oportunismu“ v KSČ.

Sovětské politbyro, mělo-li volbu, dávalo přednost „politickému řešení“ posrpnové československé situace. Případ s Aeroflotem, ať uměle vyvolaný nebo skutečně vzniklý jako dovětek spontánní lidové manifestace, byl opravdu jedinečnou příležitostí ke kýženému tahu. Vždyť, jak to vystihl pražský novinář v pozoruhodně otevřené analýze celého případu, exploitace incidentu na Václavském náměstí mohla posloužit jen „konzervám“ a jejich zahraničním protektorům :

Kdo mohl počítat se ziskem po takovýchto událostech ? Vyjdeme-li totiž z předpokladu, že „akce“ byla určitými silami předem organizována, je v tom implicity obsažen předpoklad, že tyto síly sledovaly určité cíle a počítaly s určitými výsledky.

S jakými výsledky mohly kalkulovat síly označené za pravicové či antisocialistické ? Mohly počítat s tím, že po takovýchto akcích rozšíří či posílí své pozice ? Mohly očekávat, že vandalství posílí sympatie veřejného mínění k jeho organizátorům nebo spíše rozčaruje mnohé z dosud sympatizujících ? Pokud příslušní stratégové skutečně takto kalkulovali, nesvědčilo by to zřejmě o jejich přílišné mozkové kapacitě. Neboť i politicky nepřilíš zkušený občan si musí na prstech spočítat, že na podobnou příležitost daleko spíše čekají ti, kterým už po řadu měsíců chybí hmatatelné důkazy o organizovaných protisocialistických silách kontrarevolucionářů; ti, kteří podobný důkaz potřebují nejen proto, aby dokázali, že měli ve svých obecných tvrzeních pravdu, ale především proto, aby z formálního hlediska *legálně* bylo možno mocensky zasáhnout tam, kde chybí síla argumentů...

Ať už proto výsledek šetření bude jakýkoli, jedno je jisté : noční události z 28. na 29. března přinesly-li komu zisk, pak jedině těm silám, které z polednového vývoje byly ochotny akceptovat pouze odchod A. Novotného a které proto, mluví-li o realizaci polednové politiky, usilují *de facto* o návrat k předlednovému pojetí vedoucí úlohy strany se vším, co s tím souvisí — ovšem při jiném personálním obsazení²⁶.

²⁵ Brzy po pádu Dubčevy byl Auersperg jmenován vedoucím mezinárodního oddělení ÚV KSČ. V této funkci spolu s Bifakem zastupoval KSČ na květnové předporadě v Moskvě. Tak se stalo, že nebyl možný zákulisní dohovor s italskými delegáty, kteří byli KSI pověřeni usilovat o to, aby na červnové konferenci „československá otázka“ byla předmětem rozpravy. ÚV KSČ na svém květnovém zasedání veřejně odmítl „internacionalizovat“ československou otázku a Husák na vrcholné poradě komunistických stran v Moskvě v červnu důsledně odmítl kritiku sovětské intervence.

²⁶ „Otázky takřka hamletovské“, *Ekonomická revue*, č. 4, duben 1969.

Bedlivější studium událostí z konce března odhaluje až podbízivou čipernost *českých* vládních orgánů, které už v sobotu vydaly své iniciativní, i když vcelku mírné prohlášení. Je však pravděpodobné, že se tu Řázl a druzi pokusili odvrátit příliš drastické důsledky aféry, o něž jistě usiloval Grösser. Svědčí o tom i ta část Prohlášení celoakademického výboru ROH Čs. Akademie věd (z 3. dubna) v níž se praví, že česká vláda „přiměřeným způsobem osvětlila události z noci z 28. na 29. března a znormalizovala vnitropolitickou situaci tak, jak „je to běžné ve všech suverénních státech při podobných příležitostech“. Prohlášení významně dodává : „S politováním zjišťujeme, že z prohlášení některých centrálních orgánů se nyní *dodatečně* a *uměle* vytváří vnitropolitická krize, která se zřejmě má stát *zámkou* pro prosazení konzervativních tendencí²⁷. A závěrem : „Prohlašujeme, že použijeme všech svých možností, abychom přispěli k likvidaci *uměle vyvolané krize*, která je nejnebezpečnějším posrpnovým pokusem o zvrát k předlednovým poměrům“. (Zdůraznění je naše.) Výbor také správně konstatoval, že vládní prohlášení k hokeyjovému incidentu musí stačit, jak vnitro- tak i zahraničně politicky. Ostatně v sobotu, a ještě i v neděli 30. března, to tak vypadalo.

Podle výpovědi pracovníka sekretariátu ÚV KSČ : „V Praze se v sobotu a v neděli nic nedělo“. V sobotu navštívil sice weekendově opuštěné ministerstvo zahraničních věcí v Praze velvyslanec Červoněnko a byl přijat do úřadu narychlo povolaným státním tajemníkem Pleskotem. Červoněnko „co nejdůrazněji“ protestoval proti zničení Aeroflotu a prohlásil, že se očekává formální omluva, potrestání viníků a plná náhrada škod. Pleskot odpověděl asi v tom smyslu, že sice nezná názor své vlády, ale přesto může sovětského velvyslance ujistit, že čs. vláda udělá vše, aby politováníhodný případ byl vyšetřen a původci činu dopadeni.

Ale jinak nic nenasvědčovalo úderu, který měl přijít z Moskvy o 48 hodin později. Lze tedy hovořit — jak to činí někteří soudruzi blízcí Dubčekovi — o „prvcích jistého váhání v politbyru sovětské strany“, pokud šlo o politické využití pražského incidentu. Nelze zatím s určitostí říci, co bylo příčinou této nerozhodnosti : zda demolice Aeroflotu byla náhodná a tudíž zaskočila v Praze a v Moskvě i ty, kdo připravovali „incidenty“ až na počátek května; zda teprve zprávy sovětských důstojníků o tom, co se téže páteční noci sběhlo v jiných

²⁷ Ale ani šéf byra neexistující české komunistické strany nelenil. Právě v pátek 28. března se Štrougal sešel s generálem Václavem Dvořákem, státním tajemníkem v ministerstvu národní obrany tedy s tím vysokým čs. důstojníkem, jehož účast na událostech, jež měly zanedlouho následovat, je rovněž dosud záhadná; a byl to mluvčí *České* socialistické republiky, který oznámil (29. března), že „v těchto dnech, za účasti armád SSSR, ČSSR, NDR a Polska začalo společné cvičení, probíhající také na území *Československé* socialistické republiky“. A konečně to byl náčelník pražské Městské správy Veřejné bezpečnosti, plukovník Vladimír Ticháček, který referoval o „událostech z 28. na 29. března“ Radě Národního výboru hlavního města Prahy, která se pak „obrátila na federální a národní orgány se žádostí, aby přijaly některá opatření, která mohou podstatně zlepšit veřejný pořádek“. (Pražský rozhlas 1. dubna 1969.)

českých a slovenských městech alarmovaly stranické vedení v Moskvě; zda opravdu trvalo dva dny, než si toto vedení uvědomilo příležitost, jež se tu nabízela; nebo zda prostě byl v Moskvě weekend.

Ale přihlédneme-li k podobnému váhání, nebo naopak náhlým zvrátům v sovětské zahraniční politice poslední doby, pak i v tomto případě důvodem byla asi nejednota v politbyru sovětské komunistické strany a neshody, které v tomto sboru existují a vždy se přirostávají právě v krizových situacích, kdy je třeba pojmout rozhodnutí, jež sebou nesou jistá rizika. Lze rovněž odhadnout, že sovětská maršálové byli pro akci, pro přímý zásah. Politikové (Suslov, Kosygin, a snad i Brežněv) se obávali politických důsledků druhé intervence. Ostatně emisáři, kteří byli v pondělí do Prahy vysláni, byli výmluvným výrazem obou přístupů.

Dva dny po omluvném „Sdělení“ české vlády vychází v moskevské *Pravdě* (31. března) článek s titulem „Hokej a nacionalistické opojení“. Konstatuje se v něm, že

pravicové, revizionistické kontrarevoluční živly... se nestydatě pokoušejí využít pro své protisocialistické a protisovětské cíle mistrovství světa v ledním hokeji.

Je to organizované, předem připravené nacionalistické vystoupení sledující určité politické cíle. Her sovětského a československého mužstva bylo využito pravicovými kontrarevolučními živly k rozněcování nacionalistické psychosy a politické dezorientace zaostalé části obyvatelstva. [...] Tyto události a všechno, co jim předcházelo svědčí o tom, že všechny tyto provokační akce řídí určití lidé. S jejich pomocí a pod jejich kontrolou se soustřeďovaly skupiny lidí s plakáty a vlajkami v různých čtvrtích Prahy.

Přijížděla sem nákladní auta a autobusy, které dopravovaly shromážděné lidi do středu města. Některé noviny s dojetím píší, že tohoto sročení na Václavském náměstí se zúčastnil i Josef Smrkovský, který se už nejednou připojoval k podobným akcím. A nyní se ocitl mezi účastníky protisovětského vystoupení!

Ale i tento komentář nebyl zvlášť vyhrůžný a jen o málo ostřejší než jiné kritické výpady, jež od srpna vycházely v sovětském tisku na československé náměty. V závěru *Pravda* spokojeně konstatovala, že na sovětské velvyslanectví v Praze přicházejí stovky dopisů, v nichž „prostí lidé v Československu vyjadřují hněvivé pobouření nad akcemi provokatérů“. A přece...

Úder

Hokejová aféra, jež začala tak nevinně, se lavinovitě rozrostla v největší posrpnovou krizi. Z výčtu stížností, který přivezl do ČSSR 31. března maršál Grečko, bylo dosti zřetelné, co se v těch dnech v Moskvě dělo. V sobotu a v neděli posílali velitelé sovětských vojsk v Československu řadu raportů; vyplývalo z nich, že ve všech větších čs. městech došlo k protisovětským demonstracím, že tyto „provokace“ obyvatelstvo podporovalo, že se jich účastnili příslušníci čs.

branných sil a policie; v Šumperku dovezli vojáci před sovětská kasárna světlo-mety i jiný vojenský materiál a přímo pod okny „provokovali“ a vysmívali se; v Jaroměři střídali čs. vojáci z oken kasáren do sovětských ubikací a Rusové palbu opětovali; co hůř : z třiceti pěti míst, v nichž jsou sovětská vojska posádkou a kde sověští velitelé žádali o zásah proti demonstrantům, v jednadvaceti místech čs. vojenské velení tuto žádost ignorovalo nebo rovnou odmítlo. Zejména z této poslední skutečnosti plynul pro Sověty závěr, že československá armáda je nejen nespolehlivá, ale v částečném rozkladu, a že příslušné čs. orgány nemohou — nebo nechťejí — zjednat pořádek.

Situace byla natolik vážná, že si žádala bezodkladné svolání předsednictva ÚV KSSS. To se sešlo v pondělí dopoledne 31. března a rozhodnutí, jež tu byla učiněna, byla takřka okamžitě realizována. Hovoří o nich zápis sekretariátu ÚV KSČ ze 4. dubna 1969, z něhož citujeme :

Dne 31.3. odpoledne přiletěl do Milovic bez ohlášení maršál Grečko se skupinou generálního štábu branných sil SSSR. Zároveň přibyl do Prahy Konstantin Semjonov, náměstek ministra zahraničních věcí SSSR²⁸. Vzhledem k tomu, že soudruzi Svoboda, Dubček, Černík a další byli v ten den na návštěvě u našich jednotek na západních hranicích, přijal Semjonov ve večerních hodinách místopředseda vlády s. Hamouz, jemuž Semjonov tlumočil obsah sovětské protestní noty.

Sovětská strana v ní konstatuje, že v noci z 28. na 29. března 1969 došlo k demonstracím, jež měly vysloveně kontrarevoluční charakter. Účastnili se jich i čs. vojáci. Extrémní pravicové síly načasovaly tuto akci na dobu citového vzrušení. Objevila se hesla „To máte za Ussuri“. Celá akce byla koordinována se zahraničními kruhy; sdělovací prostředky soustavně vyvolávaly štvavé protisovětské nálady. Podíl na protisovětských akcích má i stranický tisk, včetně *Rudého práva*. Sovětská strana to kvalifikuje jako vážné porušení Moskevského protokolu ze srpna 1968. Rozsah a projevy kontrarevolučních vystoupení ukazují, že ve vedení jsou lidé, kteří mají zájem na protisovětských štvanicích.

Pro sovětskou stranu se klade základní otázka : zda je v ČSSR dosti rozhodnosti a vůbec dost vůle postavit se proti rozdmýchávání protisovětských nálad. Sovětská strana navrhuje tato možná řešení :

1. Uděláte si pořádek sami, rozhodným způsobem posílíte mocenské orgány, zejména bezpečnost, zavedete důslednou předběžnou cenzuru, přestanou diskuse o vedoucí úloze komunistické strany, budou zastaveny polemiky se socialistickými zeměmi.
2. Zjistíte, že není ve vašich silách obnovit pořádek v zemi a obrátíte se na státy Varšavské smlouvy se žádostí, aby vám proti kontrarevoluci pomohly.
3. Neuděláte ze své strany nic (ani 1. ani 2.), a pak státy Varšavské smlouvy zasáhnou podle svého uvážení samy.

²⁸ Poslání by patrně bylo svěřeno Kuzněcovovi, ale ten se účastnil pohřbu generála Eisenhowera ve Washingtonu.

Zde nutno záznam doplnit podrobnějšími zprávami z jiných stranických zdrojů. O příjezdu Grečka do Milovic vědělo předem jen velitelství centrální skupiny sovětských vojsk v Československu a hrstka čs. generálů. Ta také Grečka na letišti v Milovicích uvítala a dala nastoupit čestným jednotkám. Přesné složení armádního vítacího komitétu (později se doma i v cizině hovořilo o pokusu o „generálský puč“ po vzoru jihoamerických „banánových republik“)²⁹ není do dnes známo. Jediná úřední zpráva, jež byla o Grečkově příjezdu do Milovic vydána, vyšla v deníku Rudé armády *Krasnaja zvezda* (1. dubna 1969), z níž se ostatně Čechoslováci — včetně Svobody, Dubčka a Černíka — poprvé dozvěděli o této náhlé návštěvě sovětského ministra obrany; informaci sovětského listu převzal pražský rozhlas 1. dubna ve zprávách v devět hodin dopoledne. A v této zprávě, z důvodů jen Sovětům známých, jsou jména čs. generálů, kteří se údajně vítání Grečka účastnili, ale kteří ve skutečnosti o jeho příjezdu ani nevěděli (např. náčelník čs. generálního štábu generálporučík K. Rusov). A naopak zpráva sovětského listu zatajila jména jiných čs. důstojníků, kteří na Grečka v Milovicích čekali a vítali ho (např. státní tajemník v ministerstvu národní obrany, důvěrník Štrougalův, generál Dvořák). Po ruce byl také další osvědčený pomocník Sovětů, generál Bedřich, náčelník Hlavní politické správy čs. armády.

Grečko po přeletu odjel do štábu sovětské centrální skupiny vojsk, rovněž v Milovicích, a tam na čs. důstojníky pustil hrůzu (podle jedné zprávy „seřval nás jako nezvedené kluky“). Vylíčil události v Jaroměři, v Šumperku a jinde, charakterizoval odmítnutí pomoci sovětským posádkám jako porušení základních vojenských dohod v rámci Varšavského paktu, poukázal na vojenskou i mravně-politickou nepřipravenost čs. bráných sil. Oznámil, že sovětská vojska v Československu byla posílena o 35.000 mužů a že v sousedních socialistických zemích byl vyhlášen stav pohotovosti. Vyslovil přesvědčení, že Československo učiní totéž.

Čs. důstojnická skupina shromážděná v Milovicích Grečkovu hromobití nejen sebekriticky přijala, ale ochotně slíbila „energické kroky“ (jež ovšem koordinovala se „zdravými silami“ v aparátu strany). Ještě téhož večera se v Praze sešla Vojenská rada ministerstva národní obrany za předsednictví ministra Džúra a

²⁹ Dopisovatel hamburského týdeníku *Die Zeit* Hansjakob Stehle uveřejnil ve svém listě (11. dubna 1969) obsáhlou reportáž o přípravách k takovému dočasnému převzetí moci. Některé podrobnosti z ní rozšířil pak světový tisk, který je doplnil jednak prohlášením několika jednotlivců v Praze, že se přípravy k takovému puči skutečně dějí, jednak poplašnými, ale vzhledem k situaci dosti pochopitelnými zprávami o připravovaném převratu a nové sovětské invazi. V noci ze 3. na 4. dubna se telefonicky alarmovali „progresivní“ členové ÚV KSČ, organizovaly se konspirativní schůzky, děly se přípravy pro případ, že by „došlo k nejhoršímu“. Ale i když generálové Dvořák, Bedřich, Mucha, Rytíř a další opravdu pomýšleli na dočasné převzetí moci, pokus o uskutečnění tohoto plánu (pokud k němu vůbec došlo) byl chabý. Nejen pro neschopnost a intelektuální omezenost těchto lidí, ale hlavně proto, že se jim nedostalo podpory ani sovětské, natož Svobody nebo Džúra.

vypracovala memorandum, naléhavé doporučení pro vedení strany³⁰. V tomto memorandu byly obsaženy (ba ještě trochu vylepšeny) sovětské požadavky k obnovení pořádku v zemi (vytvořit sovětské komandatury ve všech okresních městech, patrolovat ostatní obce helikoptéry, dát sovětským vojákům právo střílet bez výzvy na shluk více než pěti lidí na 500 metrů od sovětských vojenských objektů, právo čs. branných sil zasáhnout do pouličních nepokojů, nasadit smíšené hlídky StB a vojáků v ulicích větších čs. měst, okamžitě zavést předběžnou cenzuru, provést kádrové změny v těch posádkách, kde se z pátku na sobotu projevila liknavost pomoci sovětským útvarům, „zajistit všemi prostředky přátelství s SSSR“). Toto memorandum, jež mělo ultimativní ráz („byl to nátlak kombinovaný s vyhrožováním“, podle vyjádření jednoho člena předsednictva), bylo odevzdáno na druhý den výkonnému výboru ÚV KSČ k projednání. V úterý 1. dubna, v osm třicet ráno, navštívil maršál Grečko Dzúra. Kolem desáté hodiny odjel na Hrad v doprovodu Semjonova a Červoněnka. Byli přijati Svobodou, Dubčekem a Černíkem. Atmosféra a vůbec okolnosti byly nápadně podobné těm, za nichž Svoboda vyjednával v Moskvě právě před sedmi měsíci. Citujme znovu ze zmíněného záznamu sekretariátu ÚV KSČ :

President byl rozhořčen, že sovětští důstojníci přiletěli bez ohlášení, nejsme přece žádná gubernie, půjde-li to takhle dál, složí svůj úřad. Také soudruh Dubček vystupoval rozhodně.

Maršál Grečko hovořil tvrdě. Sovětská strana upozorňuje, že toto je poslední varování a očekává, že příslušná místa provedou radikální opatření. V sovětském vedení však už převládl názor, že vedoucí čs. orgány se nechtějí vypořádat s nepořádky. V čs. armádě je neudržitelný stav, část armády je rozložena. Semjonov řekl, že sovětské vedení nenachází slov pro vyjádření svého pobouření nad situací v ČSSR. Je horší než v srpnu loňského roku. Rozhodně skončila doba rozhovorů a vyjednávání. — Bylo dohodnuto, že bude okamžitě svoláno předsednictvo ÚV KSČ a učiněna rázná opatření.

Podle jiné, ne zcela potvrzené verze, Semjonov také „doporučil“ kádrové změny ve vedení KSČ : Dubček předsedou strany, Černík prvním tajemníkem, Husák ministerským předsedou; zrušit výkonný výbor ÚV KSČ, snížit počet členů předsednictva na jedenáctičlenný sbor, pružnější a „operativně direktivní“. Na tento návrh Svoboda prý prohlásil, že se raději zastřelí a zanechá dopis, v němž lidu vysvětlí „jak jsme znásilňováni“. Dubček reagoval klidněji, ale také řekl, že v tom případě svolá plenum ÚV a podá demisi.

³⁰ Dzúrovi se celý postup nezamlouval, memorandum zpočátku odmítal podepsat a později informoval Dubčka o všem, co se děje. Dubček nařídil ministru vnitra federální vlády, aby vyhlásil pohotovost StB. V dané situaci to byl důležitý tah. Hrozilo totiž nebezpečí, že když dojde k dalším nepokojům a policie situaci nezvládne, vezmou to do ruky vojáci.

Husák kalkuluje, Štrougal intrikuje, Fojtík pohrabuje

Po této „hradní intervenci“ Dubček rozhodl, že po zasedání výkonného výboru ÚV KSČ, který se měl sejít ve dvě odpoledne, jako ostatně každé úterý, bude jednat celé předsednictvo. Někteří jeho členové o to důrazně žádali.

Jednání výkonného výboru probíhalo podle očekávání; členové „osmy“ byli pobouřeni a deprimováni ultimativním charakterem sovětského postupu, uvažovalo se o kolektivní rezignaci. Nejdéle, a velmi ostře, mluvil Husák. I on kritizoval arbitrární postup Sovětů, odmítl „manýry“ sovětských maršálů a dokonce řekl, že za těchto podmínek by snad opravdu bylo lepší, aby si sovětsští soudruzi dělali tedy všechno sami. K žádným rozhodnutím se nedospělo.

Večer kolem osmé hodiny se schůze výkonného výboru proměnila v zasedání předsednictva, jež trvalo až do sedmi ráno druhého dne, 2. dubna. Až do čtyř ráno se jednání účastnil prezident Svoboda. Zpočátku se zasedání předsednictva podobalo náladou i duchem odpolední schůzi výkonného výboru: přečetla se sovětská nota, byla podána informace o jednání s Grečkem a Semjonovem, znovu se kritizoval ultimativní ráz sovětských požadavků — dokonce i Biľak našel slovo politování. Jen Husák neříkal dlouho nic; a co konečně řekl, vyznělo jinak, než jeho odpolední projev. První tajemník KSS sice rovněž odsoudil sovětské metody, ale pak hovořil asi v tom smyslu, že je zbytečné plakat nad rozlitym mlékem, je třeba akce, je nutné něco rozhodnout, něco udělat³¹. To byla ovšem jiskra, na níž čekali Štrougal, Bilak, Piller.

Rozpředla se celonoční debata, jež se občas měnila v hádku. Diskutéri se vraceli k úvodní zprávě Černíkové, založené na informacích ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany o událostech hokejové noci. Není sporu o tom, tvrdili někteří, že politika strany jde od zdi ke zdi, situace „vyčerpává síly našeho vedení“, konec provokativních akcí je v nedohlednu; jiní zdůraznili, že účast půl milionu lidí na vysloveně protisovětských demonstracích je důsledkem nerozhodné politiky strany, a souhlasili dokonce a názorem Moskvy, že Československo je „nejdeorganizovanější stát v Evropě“. Argumenty a protiargumenty se střetávaly kolem hlavy Josefa Smrkovského: tvrdilo se mimo jiné, že Červoněnko má k dispozici magnetofonovou pásku, z níž je patrné, že Smrkovský v kritickou chvíli v pátek večer na Váslavském náměstí byl a jízlivě se vyjadřoval o zápase („Porazili jsme je v hokeji, porazíme je i jinak“). Zvlášť zuřivě si počínal Štrougal, zatím co Husák periodicky upozorňoval, že je třeba něco dohodnout a rozhodnout — „nemůžeme přece naše národy nechat na holič-

³¹ Co způsobilo tento rychlý zvrat? Je možné, že si Husák vypočetl, že jeho chvíle přišla. Jisté je, že Husákův temperament nesnáší bolestínské poplakávání: je to politik, který v každé situaci hledá řešení (a to zcela bezohledně); podle slov jednoho z jeho spolupracovníků je to muž, jemuž „to ze všech členů předsednictva nejrychleji myslí“. Čili v dané situaci, mezi zasedáním výboru a předsednictva, zatím co ostatní podlehl depresím, Husák už věděl, jak dál a jak na to. Po dubnu se ovšem ukázalo, že se nezastaví před ničím.

kách“. A bylo to Husákovo „kladné vystoupení“, jež se stalo základem prohlášení předsednictva ÚV. To pak celé odpoledne vysílal rozhlas³².

Předsednictvo přijalo řadu konkrétních, ale veřejně neoznamovaných opatření, zejména : vyhlásit pohotovost StB, armády, případně i lidových milic; požádat ROH o „politickou pohotovost“, nastolit předběžnou cenzuru, zastavit týdeník *Politika*, zavést cenzuru dovozu zahraničního tisku a zahraničních zásilek (vyřazovat „nepřátelský materiál“).

Pár hodin spánku pro Černíka — a už se schází vláda ČSSR, aby také ona projednala události hokejové noci a „posoudila postup plnění protokolů uzavřených v Moskvě ve dnech 26. a 27. srpna 1968, smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v ČSSR a navazujících dohod... a vyslovila hluboké znepokojení z vývoje posledního období“. Tak aspoň zněl úvod vládního prohlášení (viz *Rudé právo* z 3. dubna 1969); a ten stačil, aby na čtení mezi řádky navykly čs. občan najisto věděl, že Sověti a jejich domácí pomahači *tento* zápas vyhráli, že solidarita a spolupráce reformních a centristických sil ve vedení strany se rozpadla, že opona co nevidět spadne nad érou Alexandra Dubčeka. Ale zajímavější — a hlavně konkrétnější — než zveřejněné prohlášení je záznam o vládním zasedání, z něhož prohlášení vyšlo a z něhož citujeme :

Někteří členové vlády navrhovali, aby sovětské jednotky převzaly v celé zemi pořádkovou službu. V tomto ohledu je situace taková, že v posádkových městech hlídají Sověti, v ostatních městech naše hlídky. MNO má za úkol vypracovat plán součinnosti s VB. Vytváří se operační skupina, v níž jsou tři ministerští předsedové, tři ministři vnitra a ministr národní obrany. Je nezbytné postihnout všechny, kteří se v noci na 29. března dopustili trestní činnosti³³. České vládě se ukládá, aby zhodnotila, zda *Reportér*, *Listy* a *Zítřek* odpovídají svému poslání a po zhodnocení případně zastavit. Vyhlazuje se embargo na některé skupiny informací, jež by se mohly vykládat jako invectivy proti SSSR a dalším socialistickým zemím, jako kritika politického systému, vedoucí úlohy strany, politických orgánů, soudů, stranických a státních činitelů. [...] Federální vláda připraví odpověď na sovětskou notu³⁴.

Co tomu všemu říkali Rusové? Byli spokojeni? Nebyli? Ve středu 2. dubna odpoledne jednal Grečko s Dzúrem „o otázkách, souvisejících s posledními

³² Text viz *Rudé právo* z 3. dubna 1969. Členové předsednictva Kabrna, Slavík, Hrdinová a Šimeček hlasovali proti formulaci kritiky Smrkovského, jak vyšla v prohlášení.

Po starém způsobu se naplno rozjel aparát strany, zasedaly krajské a okresní výbory, rezoluce odsuzující „protisovětské provokace“ jen přšely.

³³ Brzy po demolici Aeroflotu dal Grösser zatknout celkem dva mladíky, kteří prý se na vandalismu podíleli : jeden je mnohokrát trestaný recidivista, druhý, osmnáctiletý, duševně zaostalý a očividně nemocný chlapec. Ale ani čtyři měsíce po aféře nebyla vydána úřední zpráva — proč asi? Grösser byl ve vládě kritizován pro liknavost a „podceňování situace“; ministr se hájil tím, že chtěl té noci vyhlásit stanné právo, ale neměl k tomu plnou moc.

³⁴ Slovenská vláda se sešla k mimořádné schůzi 2. dubna a rovněž se rozhodla pro „energetické zabezpečení pořádku“. K společnému zasedání předsednictev federální, české a slovenské vlády došlo už 1. dubna.

událostmi, které se dotýkají čs.-sovětských vztahů“. A večer už nebylo pochyb : na nové schůzi předsednictva ÚV bylo konstatováno, že „dosavadní opatření sovětští soudruzi zřejmě přijímají“. Proto jen tak dál! Vyhlášené embargo se vcelku dodržuje s výjimkou *Zemědělských novin*, *Televizních novin* a slovenského *Ludu* (který přetiskl článek z rakouské *Die Presse*). Náklad *Dikobrazu*, *Květu* a *Zitřku* bylo třeba zabavit. Vedení České strany socialistické je dáno na vybranou : buď z vlastního rozhodnutí *Zitřek* zastavit, nebo zastavení (aspoň na tři měsíce) nařídí Úřad pro tisk a informace. — Na zasedání, jehož se zúčastnil také šéfredaktor *Rudého práva* Jiří Sekera, byl ústřední list strany podroben ostré kritice. Sekera vysvětlil „složitou situaci“ v redakci i v tiskárně, kde sazeči odmítají sázet, co se jim nelíbí, a pak podal demisi, jež však nebyla přijata (k odchodu Sekerově došlo až později). Jsou však jmenováni noví, kovaní a na StB odedávna napojení dogmatikové jako zástupci šéfredaktora : Miroslav Moc, Otakar Svěřčina a Karel Douděra; Dubček vystoupí v *Televizních novinách* a „energiicky odsoudí“ páteční události; konečné rozhodnutí o oslavách 1. máje bude ještě učiněno; vláda musí urychleně projednat cenové otázky; plénum ÚV se sejde v květnu, na pořadu budou problémy ekonomie; předsednictvo bude dál jednat o „přípravě dalšího takticko-politického postupu“.

Ve čtvrtek 3. dubna odjeli „naši představitelé“ — Svoboda, Černík, Husák, Dzúr — do vojenské akademie v Brně a zahájili tak serii návštěv vojenských útvarů v historických zemích i na Slovensku. Účel návštěv byl jasný, i když nevyslovený : kádrové změny, které Vojenská rada o své újmě provedla, vyvolaly v armádě neklid a nespokojenost³⁵. Mělo se tedy veřejně manifestovat, že nesporným vrchním velitelem čs. branných sil je prezident Svoboda, že trojice Svoboda-Dubček-Černík dosud vládne v zemi a že toto vše je jasné i generálům Dvořákovi a Bedřichovi, kteří svého vrchního velitele na této inspekční cestě provázeli. Večer — jak dohodnuto v předsednictvu — vystoupil Dubček v televizním projevu, na který čekaly milióny : nutno dodat, že s obavami, jež se ukázaly víc než oprávněné. A Saša Dubček už ani jinak nemohl, než se ztotožnit se základní tezí Sovětů a jejich domácích přísluhovačů, že totiž „u nás existují antisovětské a antisocialistické síly“; doznat, že „doba, kterou máme ke konsolidaci, není neomezená“; a vyhrotit situaci do vzorce jediné zjednodušené alternativy : „buď dokážeme neodkladně zabezpečit veřejný pořádek (?)... nebo nás rostoucí napětí ve vnitřní situaci a mezinárodních vztazích strhne tam, kde jsme byli na konci srpna“.

Věděl už Dubček, že si připravuje vlastní politický pohřeb, poněvadž sám

³⁵ Dubček byl rovněž několik hodin v Brně, ale přehlídky se nezúčastnil; zato došlo k důvěrné poradě Svoboda-Dubček-Černík, pokud možno z doslechu odposlouchávacích zařízení, která prý Grösserovo ministerstvo rozvísilo v Praze na místech a ve skryších neuvěřitelně důmyslných. Ve zprávě, koncipované gen. Bedřichem a zveřejněné 9. dubna se praví, že „na základě komisionálního šetření přijalo vedení čs. lidové armády rozhodná opatření (rozuměj : o své újmě) odpovídající rozsahu a míře porušení vojenské přísahy, vojenských předpisů a řádu ČSLA, jakož i mezinárodních úmluv, kterými je ČSSR vázána“.

přiznává, že se mu nepodařilo od srpna situaci zvládnout, že opravdu docházelo ke krizím „každé dva měsíce“, a že celou argumentaci svého projevu potvrzuje teze svých dogmatických odpůrců? Soudruzi, kteří v ten čtvrtek s Dubčekem mluvili vyprávějí, že první tajemník byl stále pln optimismu : hovořil o příštím zasedání pléna ÚV, na němž se bude jednat o hospodářských otázkách; konzervativní síly jistě využijí této možnosti k ostré kritice vedení, ale pak bude následovat plenum o otázkách rehabilitace obětí perzekuce padesátých let, podkladový materiál je připraven a je pro dogmatiky „zdrucující“³⁶.

Nezdolný optimismus prvního tajemníka ve čtvrtý den největší krize od srpna byl o to podivuhodnější, že právě v ten den (na Zelený čtvrtek v poledne) byl Dubček svědkem dosti otřesné scény : do budovy ÚV KSČ se dostavil maršál Grečko (v doprovodu Semjonova a Červoněnka), který přijel navštívit soudruha Štrougala a tak mu manifestačně projevít svou důvěru. Dubček ani jeho nejbližší spolupracovníci o této návštěvě předem nic nevěděli, nikdo jim nic neřekl. Rozpad strany došel už tak daleko, že i v budově ÚV se strategicky rozmístila (podle kancelářů) tři křídla, pracující na vlastní pěst a často proti sobě : stalinské Štrougalovo, centristické (Husák a další) a „progresivní“ Dubčekovo. O příjezdu Grečkově tedy nevěděli nic „dubčekovci“, ale zato „konzervy“ byly nejen informovány, ale telefonicky zmobilizovány do secesní budovy ÚV. Takže když se Grečko hnal hlavní branou a špalírem StB do kanceláře soudruha Štrougala, balkon vroubící vstupní halu byl doslova ověšen „konzervami“ (dokonce i soudruha Němce, penzionovaného bývalého tajemníka krajského výboru Středočeského kraje a věrného druha Antonína Novotného přivezli na vozíčku). A ti všichni se jali do rytmu tleskati a skandovati : „Ať žije maršál Grečko !“, „Ať žije Sovětský svaz !“. Podle vyprávění účastníka : „Šel z toho mráz po zádech — naráz, jako ve zlém snu, jsme zase byli v atmosféře padesátých let.“ — Na suchý den odjel Grečko v doprovodu Semjonova do Bratislavy, kde jednal s Husákem.

Hra byla tedy naplno rozehrána a situace jasná : reformisté a „centristé“ ve straně, zatlačení hokejovou aférou do defenzívy, se snažili o smírné uzavření celé věci a doufali, že opatření jež byla učiněna (často za jejich zády) v armádě, v policii, v prostředcích masové informace Sovětům postačí. Úvodník *Rudého*

³⁶ Tento materiál prostudoval a ve 300 stran čítající dokument sestavil historik Karel Kaplan, pracovník oddělení ÚV KSČ. Kaplan měl přístup k materiálům, jež zpracovaly různé stranické komise v druhé polovině padesátých let jakož i k důvěrným dokumentům ministerstva vnitra, osmého oddělení ÚV, atd. Jsou tu doklady, jež nejenom vrhají nejhorší světlo na Gottwalda, Zápotockého, Dolanského, ale prokazují fízlovské, donašečské služby soudruhů, kteří byli sami obětní justiční zvěře — např. Viléma Nového. To je také jeden z důvodů, proč se lidé jeho druhu tak vášnivě upsali kolaboraci s Rusy a usilují o obnovu atmosféry těch padesátých let, která je tak krutě postihla : zamezit stůj co stůj objektivnímu projednání této temné éry, zneškodnit a umlčet ty, kteří chtěli (rovněž z politicky motivovaných důvodů) celou záležitost konečně objasnit. Kaplanův elaborát leží hluboko v trezoru na sekretariátě ÚV, text připravený k sazbě byl v červnu zabaven. Proti Kaplanovi bylo zavedeno stranické řízení.

práva (5. dubna, tedy v době, kdy hlavní stranický list nebyl ještě zcela v rukou dogmatiků) vcelku nepokrytě formuloval tuto tendenci :

Vycházíme z toho, že by nebylo správné každé jednání, byť by bylo protiprávní, označit za vědomě protisocialistické [...] Březnová noc z 28. na 29. jeví se nám... jako něco cizího, nenormálního, či jako vážná porucha ve společenském životě, která napáchala zbytečné škody. Tyto škody nejsou však neodstranitelné, pokud ovšem bude na všech stranách dost dobré vůle...

Té ovšem nebylo ani špetky na straně domácích konzervativních sil a jejich sovětských protektorů. Právě naopak : těm záleželo na tom, aby krize trvala, aby si vynutila zasedání vrcholných stranických orgánů a pronikavé změny ve špičkách stranického vedení. V důvěrných rozhovorech už se objevovala jména Dubčkových nástupců : Štrougal, Biřak, ale i Husák a Černík. V takových chvílích se Grečko i Semjonov tvářili diskretně : jen ať se soudruzi dohodnou mezi sebou, neškodí přece v podobných situacích mít několik alternativ.

Stranický aparát, jak už jsme řekli, pracoval na plné obrátky. Akce rezolucí, stanovisek, „hlasů“ na podporu prohlášení předsednictva z 2. dubna měla brzy lavinovitý ráz, připomínající podobné „objednané“ akce padesátých let. Ale výsledky této kampaně nebyly pro „konzervy“ zdaleka uspokojivé. Projevy „rozhořčení a odsudků“, docházející do ústředí ze stranických a společenských orgánů byly totiž velmi nuancované, často krizizovaly nebo „upřesňovaly“ prohlášení ÚV. Tak hned stanovisko federální vlády k pátečním událostem hovoří o akci „jednotlivých skupin“, které zneužily sportovního nadšení veřejnosti. Předsednictvo ÚV českého odborového svazu kovoprůmyslu dokonce vyslovilo názor, že to všechno vyvolali „provokatéři a extrémisté“, tedy konzervativní živly, „s úmyslem zosířit politickou situaci v našem státě, zneužít národního cítění a narušit tak postup normalizace“. Podobně předsednictvo Českých odborů soudilo, že se jednalo o výtržnosti „malé skupiny občanů“.

Pečlivější studium uveřejněných rezolucí a provolání odhalí, že za krajní formulace prohlášení předsednictva z 2. dubna (k akcím „nedošlo náhodou“, stály za nimi „antisocialistické a pravicově oportunistické síly“) se připojily vlastně jen dvě důsledně reakční organizace : Svaz čs.-sovětského přátelství a Vojenská rada při MNO (jež odmítla názor, že to všechno snad způsobily *jen* „kriminální živly či chuligáni“)³⁷.

Stanovisko předsednictva KSS bylo zajímavé tím, že bylo dvojí : na první mimořádné schůzi (31. března) se zjistilo, že páteční výtržnosti byly dílem „jednotlivých skupin“; na druhé mimořádné schůzi (3. dubna) se naopak konsta-

³⁷ Nesouhlas s prohlášením předsednictva nemohl být utajen. Štrougalovo byro ÚV KSČ shledalo 15. dubna, že řada stranických organizací prohlášení „pouze vzala na vědomí“. Kromě toho se „objevily pokusy“ koordinovat akce *proti* prohlášení, a dokonce se za tímto účelem organizovaly schůze, na něž byli pozváni „zástupci různých stranických i společenských organizací“. Byro varuje, že takové spolčování je v rozporu se stanovami strany, neboť je to pokus o „horizontální a zájmové spojování komunistů“.

tovalo, že tyto události měly „jasný teroristický a kontrarevoluční charakter“. Za tímto obratem nelze nevidět Gustava Husáka, tentokrát jako prodlouženou ruku pražských dogmatiků³⁸.

Ti ostatně nelenili ani na jiných úsecích. Veřejná bezpečnost provedla v celé republice zátaž na „chuligánské a zločinecké živly“; spíše než o úlovek — ostatně hubený — šlo o zastrašovací manévr. Jedna poplašnější zpráva stihala druhou a oficiální informace, úmyslně skoupá na slovo, Svobodův prodloužený pobyt mimo Prahu a jeho inspekce „stíhačů a tankistů“, na klidu nepřidaly.

Koncem týdne už bylo očividné, že „progresivní fronta“ se pomalu ale jistě hroutí. Dogmatikům se podařilo zlomit solidaritu jak ve vedení strany (veřejné pokárání Smrkovského), tak i mezi tímto vedením a novináři, postavit je proti sobě a tím je zneutralizovat a ze zápasu vyřadit. Zároveň sílil a šířil se pocit marnosti, bezvýchodnosti a rezignace, který ochromil i tak militantní skupiny jako studenty a dělnické organizace na ně napojené. Nakonec i předseda nejmohtnější a nepokrokovější z nich (kováci) veřejně schválil ta opatření (policejní, cenzurní, kádrová), proti nimž celé měsíce vytrvale a odvážně bojoval: jsou prý v „současné době nezbytná“ a nutno doufat, že „soudruzi situaci pochopí“.

Ale ovšem ani v ústředním aparátu strany dogmatikové nesložili ruce v klín. Už osudného pátku 28. března vznikla z iniciativy Štrougalovy jakási podivná komise, v níž zvláštní horlivost vyvíjel Jan Fojtík, za éry Novotného hlavní ideolog *Rudého práva*, dále Jan Zelenka, šéfredaktor *Lit-erárních novin* neslavné paměti z podzimu 1967, a ovšem i Pavel Auersperg, který vždycky v minulosti pomohl, kdykoli šlo o nějakou špinavou práci. Tato povedená komise vypracovala zprávu, jež měla sloužit jako „ideologický podklad“ na tom zasedání ÚV KSČ, na němž mělo dojít ke konečnému řezu. Fojtíkovsko-zelenkovsko-auerspergovské teze konstatovaly a doporučovaly:

- koncem března bylo Československo na pokraji katastrofy;
- je třeba souhlasit s prohlášením předsednictva ÚV KSSS, že březnové události měly kontrarevoluční charakter;
- za vším stojí antisocialistické síly, je třeba varovat před „změkčováním tohoto hodnocení“;
- pravicové síly u nás se paktují s hazardérským vedením Čtiny;
- potencionální zálohou pravicových sil jsou jednotlivci neprávem pronásledovaní v padesátých letech;
- sdělovací prostředky dezorientují, důsledné kádrové změny jsou nevyhnutelné;
- maloměšťácké síly jsou mohutnější než v jiných socialistických zemích;
- boj proti kabinetní politice je demagogií;
- dohoda mezi kováky a studenty představuje základnu pro nahrazení dosavadního politického systému;
- část členů předsednictva ÚV projevila shovívavost vůči pravicovým silám;

³⁸ Stanovisko bylo publikováno až 9. dubna, kdy už Husák věděl, že bude svoláno plenum ÚV KSČ a že s odstavením Dubčka má sám dobré šance na místo prvního tajemníka.

je naléhavým úkolem odhalit tyto lidi, přinutit je k sebekritice a k odchodu z politického života;

- je třeba skoncovat s mravním terorem a finančním postihem mnoha funkcionářů;
- kdo se neztotožňuje se základními principy strany, ať odejde, nechť je KSČ zase výběrovou organizací, třeba jen o 400.000 členech;

Terén byl tedy připraven; zbývalo udržet a vystupňovat napětí tak, aby Dubčekovi a druhům nezbylo, než svolat plenum ÚV a připravit si tak vlastní politická jatka. Na pomoc byla povolána věrná Pětka : moskevský rozhlas vyhlásil, že čs. tisk těchto dnů „připomíná Německo z let 1933-1945“; Ulbrichtův Berlín žádal, aby v Praze byla „bezodkladně realizována“ opatření, jež doporučovala Moskva prostřednictvím Grečka a Semjonova. A zvlášť zálučná byla nota maďarské vlády, která došla do Prahy 4. dubna : Maďari charakterizovali „dosud přijatá opatření“ za nedostatečná a rovnou žádali, aby byly přijaty a realizovány návrhy Vojenské rady (!)

Reč nemohla být jasnější, nápor zacílenější. Neřekl sám Dubček ve svém televizním projevu, že „je smutnou skutečností, že i za této udalosti zase zaplatíme vysokou politickou cenu“? Počátkem druhého dubnového týdne bylo jasné, že cena je splatná.

Tajemník je mrtev, ať žije tajemník!

Jako každé úterý, tak i v úterý 8. dubna zasedalo předsednictvo ÚV KSČ. Štrougal, Piller, Husák, každý po svém a každý s jiným důrazem, ale všichni tímž směrem namířili svou kritiku „vedení“ : je slabé, potácí se od krize ke krizi, přijatá opatření se nedodrží nebo sabotují. „Centristé“, i „progresivní“ cítili jistou oprávněnost těchto výtek, zejména v té formě, jak je formuloval Husák; vždyť nezdolný, programový optimista Alexander Dubček byl opravdu „váhavý střelec“, chtěl spojit, co už se spojit nedalo, chtěl přesvědčovat, když už bylo nad slunce jasné, že nejde o argumenty, pravdu či právo. Jakási „fatální únava“ padala na hrdiny pražského jara.

Jako už několikrát, opět se ocitli v kleštích dvojího protichůdného tlaku : vlastních stranických kádřů, které správně odhalily vyděračský ráz naprosto triviální aféry; a Moskvy, která hrozila „krajními prostředky“ a zároveň posunovala do popředí české quislingy, dodávajíc jim odvahy a chuti na moc i na odvetu. A hrdinové pražského jara, květnoví milácci lidu, opět měli větší strach z Rusů než z nevěle vlastního národa.

Komuniké, jež vyšlo ze zasedání předsednictva z 8. dubna, nemohlo v tomto směru nikoho nechat na pochybách : „nebyly odstraněny základní zdroje napětí, spočívající v působení antisovětských a antisocialistických tendencí“; budou „volání k odpovědnosti komunisté-novináři, kteří v posledním období publikovali statě odporující linii strany...“; bude řešena „otázka členství ve straně u všech komunistů, kteří... opustili republiku“; a nakonec, a hlavně : „k projednání současné politické situace rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ svolat na 17.

dubna plenární zasedání ÚV KSČ“. „Konzervy“ a jejich ochránci v Moskvě mohli být spokojeni : Dubček byl na plném ústupu.

Tak ve čtvrtek 10. dubna přijal první tajemník delegaci Svazu čs.-sovětského přátelství, jehož práci ocenil a jménem strany „odmítl pokusy diskreditovat úsilí, jež v této složité době SČSP vyvíjí“. A zatím co takto povzbuzoval své úhlavní nepřátele, soudruh Husák v Nitře vrazil svému slovenskému bratru kudlu do zad prohlášením, že dnešní stranické vedení je bezmocné, že „má věst, ale nevede“; že lidé říkají „udělejte si pořádek nahoře, vy se sjednoťte, vy postupujte jednotně“. Mají pravdu? „Mají absolutní pravdu“, dodal dr. Husák³⁹. Semjonov v doprovodu Červoněnka navštívil 11. dubna Štrougala, aby s ním projednal „otázky současně politické situace, zájímající obě strany“. Téhož dne dotud „nezvěstný“ Grečko se přestěhoval z východního Německa do ústřední skupiny sovětských vojsk v Československu, a povolal si okamžitě k raportu Dzúra.

12. dubna se stala podivná věc : ve tři odpoledne vysílal pražský rozhlas „komuniqué vlády ČSSR k přesunům vojsk Sovětského svazu na území ČSSR“. Právilo se v něm, že „v dubnu 1969 bude přisunuta část sovětských vojsk a techniky k doplnění počtu“ Rudé armády v Československu. Ale s touhle zprávou přijel Grečko téměř před čtrnácti dny do Milovic — proč se tedy zveřejnila tak dramaticky až teď, a proč vůbec? Tajemství se stalo ještě neproniknutelnější, když o dvě hodiny později týž pražský rozhlas jednou nádhernou větou všechno odvolal : „Z oficiálních míst se sděluje, že komuniké čs. vlády o tom, že bude přisunuta část sovětských vojsk a techniky k doplnění počtu stanovených smlouvou o dočasném pobytu, se vzhledem k změněným skutečnostem nezakládá na pravdě“. Válka nervů? Úmyslná indiskrece Čechoslováků, aby se varovalo před nebezpečím druhé sovětské invaze?

Světový tisk si lámal hlavu nad tímto rebusem. V Praze už ovšem od té doby ani muk. Někteří funkcionáři v sekretariátě ÚV později tvrdili, že spíše než o válku nervů či ďábelský tah Sovětů tu došlo k obyčejnému „komunikačnímu maléru“. Grečko po návštěvě u Ulbrichta a po raportu v Milovicích usoudil, že „zdravým silám“ v KSČ je třeba pomoci a krizi ještě trochu připepřit. Dal tedy bez předchozí konzultace v Moskvě příkaz k publikaci. Když dálnopisy TASSu text komuniké v Moskvě vyklepaly, byl z toho dost veliký poplach na „vedoucích místech“. Tam totiž právě převládala tendence mezinárodně-politický dopad nejnovější čs. krize trochu přitlumit, jednak s ohledem na západní komunistické strany a na nadcházející druhé kolo moskevských předporad červnové schůzky, jednak vzhledem k poměrně smířlivému tónu prohlášení představitelů Atlantického paktu v otázce evropské bezpečnosti. O deskalační tendenci v Moskvě svědčila i šifra Kouckého, který referoval do Prahy o svém přijetí Kosyginem : Koucký odevzdal předsedovi sovětské vlády odpověď čs.

³⁹ Husákovy stranické intriky proti Dubčekovi byly četné. Tak např. hned na počátku dubna západoslovenská (a později i středoslovenská) organizace KSS přijaly rezoluci, v níž se vyslovuje nedůvěra Dubčekovi a Smrkovskému. Rezoluce publikovány nebyly, ale stranickými kanály do Prahy došly.

vlády na sovětskou „hokejovou“ notu, hovor probíhal v duchu porozumění a dobré vůle, hlásil Koucký. Jistá souvislost může být i v tom, že právě v těch dnech vláda Spojených států sdělila Sovětům, že Amerika se sice nehodlá vměšovat do záležitostí, které se týkají především dvou zemí, Sovětského svazu a Československa, ale zároveň varuje před dalším „zostřováním situace“ ve východní Evropě. V tomto smyslu také hovořil americký tajemník pro zahraniční záležitosti Rogers s čs. velvyslancem ve Washingtonu Dudou, jehož přijal na žádost čs. diplomata. O tom všem Moskva Grečka buď neinformovala, nebo ho informovala nedostatečně. Ale také je možné, že v Moskvě už věděli, co Grečko dosud nepochopil : že totiž „politické řešení“ čs. problému je na dosah ruky a že „zdravé síly“ v KSČ byly už natolik posíleny, že na další stačí samy. V tu osudnou sobotu 12. dubna zasedal také výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ (osma). Za Dubčeka předsednictví jednalo se o tom, jaké návrhy se mají o týden později předložit plenu⁴⁰. Štrougalovci vyrukovali s tezemi, vypracovanými trojicí Auersperg-Fojtík-Zelenka, solidní to prý podklad pro Dubčkův projev na plenárním zasedání ÚV. Materiál však „osma“ zamítla (jeho stěžejní myšlenky schválil ÚV na svém květnovém zasedání, už za Husákova velení a Štrougalova vedení).

O weekendu se Dubček radil se Svobodou, Černíkem a Erbanem : uvažoval o tom, zda by se neměl vzdát funkce prvního tajemníka. Bylo mu jasné, že po pádu Smrkovského srpnová solidarita „čtyřky“ je rozbita a že je ve výboru i v předsednictvu stále víc izolován, že štrougalovci, podporováni Sověty, chtějí jeho hlavu. Černík, jako obvykle, neradil tak ani tak, Erban věřil na kompromis, Svoboda byl zčásti rozpačitý a zčásti vysloveně netrpělivý, když poslouchal Dubčkovy lamentace⁴¹.

⁴⁰ V jakém rozkladu strana byla a jak urputný boj obou hlavních frakcí se sváděl, podává jeden z mnoha důkazů, oficiální zpráva o tomto zasedání, v níž se praví : „Výkonný výbor byl informován o tom, že v souvislosti se zasedáním ústředního výboru strany připravují některé instituce schůze s cílem předem zaujmát stanovisko k nadcházejícímu jednání ústředního výboru. Výkonný výbor konstatuje, že nelze připustit, aby příprava tak významného plenu probíhala pod vnějšími tlaky.“ Vzhledem k tomu, že rezoluce na podporu Dubčeka vedení přicházely takřka výlučně ze stranických organizací, patří k historickým kuriozitám jejich označení jako „vnějších tlaků“ — už ani nemluvě o tom, jak tu dogmatikové horlivě tlumili „aktivitu zdola“, již se marně po dvacet let pokoušeli vybičovat.

⁴¹ V této souvislosti je snad vhodné zaznamenat, co se v pražských stranických špičkách povídá o prezidentu a jeho nejbližších : v podstatě, že se Svoboda rychle šílil s legendou „otce vlasti“, jež mu ze všech stran byla po srpnu podstrkována, a také s pověstí zachránce země, jakož i Dubčeka a druhů. Otcovsko-synovský poměr mezi Svobodou a Dubčkem byl nadto zatížen žárlivostí, již prezident pociťoval po dobu pražského jara, pokud šlo o rostoucí a nespornou popularitu Dubčkovu. Tyto ambice živila a podněcovala prezidentova rodina, zejména dcera Svobodova Zoja, jež je provdána za dr. Klusáka, pracovníka ministerstva zahraničních věcí, který dosti rozpačitě zastupoval Československo ve Spojených národech a byl se Svobodou v kritických srpnových dnech v Moskvě jako jeho hlavní poradce. Paní Klusáková studovala v Rusku ekonomii a po válce se stala velmi

Ale jako obvykle nic opravdu závazného se nedohodlo. Proto byl Dubček nepřijemně překvapen, že právě Svoboda přijal jeho sebekritické úvahy jako signál k bleskovému návrhu Husákovy kandidatury. Stalo se tak v průběhu zasedání výkonného výboru a předsednictva ÚV KSČ ve dnech 14. a 15. dubna⁴². Ale Svoboda zřejmě už delší dobu věděl, co udělá; kromě toho jeho rozhodný zásah oslabil šance dvou dalších kandidátů na první tajemnictví, Štrougala a Černíka. Ale konec konců na tom všem opravdu málo záleželo. Kostky byly vrženy. Právě 15. dubna se na televizi veřejně kál Josef Smrkovský. Točil to jak jen mohl a dospěl k pozoruhodnému závěru, že „hlavní nebezpečí pro socialismus představují síly jemu nepřátelské“. A konečně — v den zasedání plena — uveřejnilo *Rudé právo* usnesení výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ, jímž se „pocitiví a straně oddaní soudruzi Bilak, Barbírek, Kolder, Piller, Rigo, Švestka, Lenárt, Kapek, Indra a Jakeš očišťují“, „z údajné zrady či jakési kolaborace“.

V předvečer plena to v Praze vypadalo, jako by země byla ve stavu zvýšeného nebezpečí. V noci Grösserova VB „předvedla“ 894 lidí, z nichž 103 zadržela, v pražských ulicích patrolovaly smíšené hlídky bezpečnosti a armády, „kdesi“ na území Československa probíhala cvičení vojsk protivzdušné obrany Varšavského paktu pod vedením maršála Batického, jehož příjezd do Milovic oznámila ČTK rovněž 15. dubna. Ruzyňské letiště se uzavřelo pro všechnu civilní dopravu : zpožděné letadlo ČSA z Paříže už nesmělo přistát. Na kontrolní věži převzali službu sovětsští odborníci. Ruzyň byla připravena přijímat sovětské transportní Antonovy v případě, že by se ve Španělském sále pražského Hradu něco zadrhlo. Byly to však zbytečné obavy⁴³.

rychle docentkou na Vysoké školy ekonomické. Je to žena činu: chtěla např. kolem Svobody zorganizovat jakýsi mozkový trust předních národohospodářských teoretiků, kteří by v rekordním čase vyléčili ekonomii z jejích chronických chorob; ale pozvaní se postupně omluvili a vymluvili. — Do těchto vztahů, jež někdy mají na politiku větší vliv než ideologické poučky, zasáhl i přátelství mezi paní Svobodovou a paní Husákovou, což zase sblížilo rychle stárnoucího presidenta s Husákem. V přátelských rozhovorech (říká se v Praze) Svoboda teprve plně ocenil přednosti tohoto energického, pragmatického politika, porozuměl jeho motivům i taktice (např. v poměru k Moskvě) a dospěl k názoru, že má-li kdo nastoupit za Dubčeka, pak tento další vynikající syn slovenského národa.

⁴² O těchto schůzích nebyla v tisku ani zmínka, ačkoliv právě na těchto zasedáních padlo rozhodnutí o Dubčegově osudu, jež 17. dubna plenum ÚV KSČ za necelé tři hodiny potvrdilo. Dubčeka také mrzelo, že pozdější oficiální zpráva tvrdila, že on sám navrhl Husáka jako svého nástupce, zatímco iniciativa byla Svobodova, formální návrh podal Černík.

⁴³ Těsně před zasedáním plena, ve čtvrtek dopoledne, tzv. Husákova lobby byla čilá. Husák sám se sešel k důvěrné schůzi s částí městského výboru strany v Praze, o jejíž podporu přišli první tajemníci velmi usiloval. Husák ujistil pražské funkcionáře, že jejich organizaci (podobně jako brněnské) nechá volnou ruku, aby si sama vyřešila své vnitřní problémy : v žádném případě nebude podporovat jakékoli tažení proti údajným „pravicevým silám“ v těchto stranických orgánech. Zahraničně-politicky, sliboval Husák, bude KSČ za jeho vedení držet „střední linii“, nebude aktivně vystupovat proti Jugoslávii, Rumunsku, a pokud možno ani proti Mao Ce-tunově Číně.

O Dubčekovu „uvolnění“ z funkce prvního tajemníka se hlasovalo aklamací : ze 182 hlasujících bylo 22 členů ÚV proti, 10 se zdrželo hlasování. Volba Husáka byla tajná : 22 hlasů proti, 4 abstence. Pak na návrh starého předsednictva, ÚV rozhodl zrušit výkonný výbor (onu „osmu“, již si Dubček po listopadovém plenu vytvořil, aby se zbavil přítěže dogmatiků v nepružném, 21 členů čítajícím předsednictvu), a zvolit předsednictvo jedenáctičlenné. V tajném hlasování byli zvoleni : Vasil Bilak (64 hlasů proti), Peter Colotka (1 hlas proti), Oldřich Černík (11 proti), Alexander Dubček (38 proti), Evžen Erban (3 proti), Gustav Husák (5 proti), Jan Piller (45 proti), Štefan Sádovský (4 proti), Ludvík Svoboda (žádný hlas proti), Lubomír Štrougal (39 proti), Karel Poláček (26 proti).

Teprve když bylo všechno rozhodnuto a odhlasováno (a když Svoboda a Dubček spěchali oznámit výsledky v rozhlasu, aby se zbytečně neprodužovalo napětí v zemi), teprve pak došlo k rozpravě. Dubček-poctivec už dříve naznačil (co v předsednictvu přiznal naplno), že snad přece jen nebyl dosti rozhodný a že strana prožívá nehlubší krizi od roku 1929. Štrougal (notně zakyslý, poněvadž ještě před dvěma dny v předsednictvu tvrdil, že existuje *několik* kandidátů na funkci prvního tajemníka, míně tím sebe) cílil spíš na Husáka. Tvrdil : nelze vše svalovat na Dubčeka, každý člen vedení má svůj díl odpovědnosti za rozklad strany. Také Sádovský hájil Dubčeka; málo známý „posrpnový“ člen ÚV Josef Svoboda jediný otevřeně kritizoval Husáka. Martin Vaculík soudil, že kádrové změny ve vedení budou veřejností s důvěrou přijaty jen tehdy, bude-li dána záruka, že se bude pokračovat v lednové politice. Filosof Karel Kosík a soudružka Miková se vyslovili proti změně ve vedení strany a žádali, aby Smrkovského jméno bylo mezi kandidáty do nového předsednictva. Návrh získal podporu jen jedenácti hlasů. Kosík se také vyjádřil kriticky o práci ÚV : kdykoli se projednávají zásadní otázky, projeví se „časová tíseň“, hlasuje se bez předchozí důkladné rozpravy, ve spěchu (na příštím zasedání plenu byl Kosík vyloučen z ÚV).

Profesor Hübl, dogmatiky často kritizovaný rektor Vysoké školy stranické doporučoval Husákovi obezřetné jednání se stranickou inteligencí, bez níž se nikdo neobejde (na květnovém plenu bylo předsednictvo pověřeno ustavením zvláštní komise, jež má vyšetřit „případ Hübl“, „případ Prchlík“ a další).

Opona pomalu padala. Bylo ještě mnoho závěrečných slov, zejména obsáhlé soudruha Gustava Husáka, v němž se slibovala „poctivá komunistická řešení“ všech četných neduhů společnosti, státu, strany. Příští dny a týdny ukázaly, jakého druhu toto „poctivé řešení“ bude. Už 18. dubna blahopřál Brežněv

Atmosféra bezprostředně před zasedáním plenu byla pro Dubčeka nepříznivá. „Progressivní“ jeho část dospěla k názoru, že Dubčeka už nelze zachránit, že „bezvládí“ ve vedení opravdu nemůže dále pokračovat, že je třeba „orientovat se na Husáka“, poněvadž jen tak lze zachránit aspoň něco z polednové politiky a odvrátit „úplnou katastrofu“ v podobě Štrougala ve funkci prvního tajemníka. Vývoj několika příštích týdnů ukázal, jak dětinské byly všechny tyto taktické úhyby, jak proradné Husákovy sliby, jak zákonitý nástup dogmatiků a sovětských kolaborantů.

„drahému soudruhu Husákovi“ k jeho nové funkci, do níž byl zvolen „zásadový bojovník za věc pracujících...“, který „ve složitých podmínkách zostřenéboje proti ohrožení socialistických vymožeností československého lidu“ projevil kromě odvahy a důslednosti také „vysoké vědomí komunistické povinnosti“. O čtyři dny později přiletěl Husák k Brežněvovi do Moskvy : byl přivítán s většími formálními poctami, než jaké mu podle protokolu náležely.

Nad zemí ležel těžký mrak zoufalství a rezignace. Ústřední sekretariát v Praze úsilovně sháněl rezoluce na podporu nového vedení. Do čtvrtka 24. dubna jich došlo z českých zemí 429, z nichž 141 bylo proti novému vedení, ostatní nemastné neslané nebo pro Husáka, na Slovensku 248 rezolucí bylo pro Husáka, 70 proti. V Československu je přes 20.000 základních organizací strany : to znamená, že 95 procent se k věci nevyjádřilo. Ale i to — v obnoveném systému „demokratického centralizmu“ — bylo úplně jedno. Hrdina pražského jara, dobromyslný marxista, který chtěl vtisknout socialismu lidskou tvář, tři dny po své porážce tleskal do rytmu k nehynoucí slávě Lenina a Štrougala : „Ať žije Sovětský svaz ! Ať žije KSSS !“ Bylo to ve sjezdovém paláci k oslavě 99. narozenin Vladimíra Iljiče, hlavní řečník byl Štrougal (zdůrazňující, jak strana za Dubčeka vedení „ustupovala od marxismu“); a bylo to otřesné. Pak také Sašu Dubčeka zvolili předsedou Federálního shromáždění, jehož prvním místopředsedou zůstal zasmušilý Smrkovský. Skvělá kombinace — na odstřel jednou ranou.

Důležité informace, tak říkajíc z první ruky, hlásil často dříve zahraniční rozhlas. Není příjemné hájit pozice strany a být usvědčen, že pravdu měl protivník, který neměl být informován.

Rudé právo, 23. dubna 1969